

S Z Ó K Ö T É S

A' KÖZÉPTANODÁK'

III. OSZTÁLYA' SZÁMÁRA.

Ára kötetlen 12 kr. ezüst pénzben.

B U D Á N,

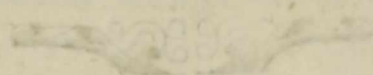
A' MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1848.

S Z Ö K Ö T É S

A. KÖZELTANODAK

III. OSZTÁLY. SZÁMÁRA

BUDAPEST

A. MAGYAR KIRÁLYI KÖNYVTÁR

BÉVEZETÉS.

Az eddig előadott nyelvtani szabályokból tudjuk már, milly módosításokat vehetnek fel a' beszéd egyes részei; de azt csak általánosan, és melleleg érintettük, mikor és mikép kelljen ezen módosításokkal élni, vagyis, mikép kelljen a' szókat különösen úgy alkalmazni, és egymással összeillesztetni, hogy gondolatainkat és érzelmeinket értelmesen kifejezhessük általuk. Ezt teljesíteni a' mondat-tan' köréhez tartozik.

Mi a' mondattan?

A' mondattan azon főrésze a' nyelvtannak, vagyis azon szabályok' foglalata, mellyek előadják, mikép kelljen az egyes szókat mondatokká, a' mondatokat pedig beszéddé alakítani.

Hány része van tehát a' mondat'annak?

A' mondat'annak két része van: *első*, melly arra tanít, mikép kössük össze az egyes szókat, hogy értelmes mondat'á legyenek, 's ezt *elemi mo dat-*

tannak, vagy egyszerűbben, *szókötésnek* nevezük; *második*, melly arra tanít, mikép kössünk össze több mondatokat: hogy egymással bizonyos összefüggésben álljanak, és a' tárgyhoz illőleg alkalmazott beszédet képezzenek. A' mondattan ezen részét *alkalmazott mondattannak*, vagy rövidebben: *mondatkötésnek* hívjuk.

Szókötés.

Mi a' szókötés?

A' szókötés a' mondattan' elemi része, melly szabályokat ad elő: mikép kelljen az egyes beszéd-részekből, vagyis szóból értelmes mondatokat alkotni.

Mit nevezünk szónak?

Szónak nevezünk minden tagzatos hangot, mellynek bizonyos meghatározott értelme van, p. *ár, ó, új, szép, rút, egy, tíz, én, te, ő, áll, ül, itt, ott, és, oh, jaj*. A' szók, midőn beszédben használatnak, jobbára bizonyos módosításokat szenvednek, mellyek' szabályai már a' nyelvtan' első részében előadattak.

Mi a' mondat?

A' mondat értelmes összekötése több szónak, mellyek által valamit állitunk, vagy tagadunk, parancsolunk, vagy tiltunk, p. *Isten alkotta az eget, és a' földet. E' világon nincsen örök maradásunk. Tégy jót. Mást ne bánts.*

Mi kívántatik a' szók' értelmes összekötéséhez?

A' szók' összekötéséhez hogy értelmes mon-

dattá váljanak, kivántatik 1-ör hogy bizonyos egyezésbe hozassanak egymással. 2-or hogy meghatározassék, milly esetekben milly módosításokat tesznek egymáson, vagyis, milly szók milly ragokat vonzanak. 3-or hogy elhelyezésekben bizonyos rendet kövessünk.

Ezeknél fogva a' szókötésnek három része van: 1-ső Szóegyeztetés, 2-dik Szóvonzat, 3-dik Szórend.

ELSŐ RÉSZ.

Szóegyeztetés.

Mit kell mindennek előtt a' szóegyeztetésre nézve tudnunk?

A' szóegyeztetésre nézve mindennek előtt tudnunk kell: 1) mi a' mondat' alanya? 2) mi a' mondat' állítmánya? 3) mi a' jelző?

Mi a' mondat' alanya?

A' mondat' alanya azon szó, vagyis szó által kijelentett tárgy, mellyről valamit állítólag, vagy tagadólag, parancsolólag, vagy tiltólag mondunk. A' mondat' alanya tulajdonkép, és rendesen *főnév*; de lehet más beszédrész is, ha főnév gyanánt használtatik.

Mit neveziünk a' mondatban állítmánynak?

Állítmánynak nevezzük a' mondatban azon szót, melly az alanyról valamit igenlőleg vagy tagadólag állít, parancsolólag, vagy tiltólag mond, p. Az ács farag; a' szabó varr; a' méz édes; az eczet savanyú; én sétálok, te játszol. E' mondatokban állítmányok: farag, varr, édes stb. A' mondat' állítmánya tulajdonképen a' határozó módú ige.

Mutassátok ki, hol van ezen mondatokban az alany és az állítmány?

A' templom az Isten' háza. A' jókat megjutalmazza az ég. Nem illik a' szegényt kinevetni. Dicséretet a' rest ifju nem érdemel. Becsüljétek a' jó hazafiakat. Fogadjatok szót szüleiteknek. Ne tántsd a' másét. Erkölcstelen emberek' társaságát ne keresd.

Hátha a' mondatban több szó fordul elő kettőnél?

Akárhány szó fordul elő a' mondatban, az mind vagy az alanyhoz, vagy az állítmányhoz tartozik, mit a' figyelmes gondolkozó gyakorlat által könnyen kitalálhat, p. *A' mértékletlen evés nagyon árt az ember' egészségének.* Itt alany az *evés*, ehhez tartozik a' *mértékletlen*; állítmány az *árt*, 's ezen szók: *nagyon*, *ember' egészségének*, az állítmányt közelebbről határozzák meg.

Lehet-e a' mondatban több alany és állítmány?

A' mondatban több alany, és állítmány lehet, minthogy több tárgyról lehet ugyanazt, vagy egyről többfélet is egyszerre mondani, p. *Péter és Pál apostolok voltak. A' Duna mély is, széles is. A' házat, és kertet megvettem, és kifizettem.* Itt alanyok, és állítmányok (?).

Mi a' jelző?

Jelzőnek nevezzük azon járulék-szót, különösen melléknevet, melly az alanyt vagy állítmányt képező főnévhez szorosan tartozik, 's annak valami tulajdonságát jeleli, p. *Az elhanyagolt kis szikra*

néha nagy tüzet gerjeszt. E' mondatban alany a' *szikra*, állítmány: *gerjeszt*, állítmányi főnév: *tüzet*, amannak jelzői: *elhanyagolt*, és *kis*, emezé: *nagy*. *Szent István volt a' magyarok' első királya.* A' *sebes eső nagy kárt tesz a' virágzó vetésekben.* E' mondatokban jelzők (?)

Mit értünk a' szóegyeztetés alatt?

A' szóegyeztetés alatt értjük az elemi szókötés' azon módját, melly szerint az alanyt és állítmányt bizonyos tekintetekben egymásnak megfelelőkké tesszük.

Mel melyek azon tekintetek?

1) személy, 2) szám, és néha 3) rag.

Mel melyek a' szóegyeztetés' általános szabályai?

1) Az állítmány az alannyal személyben, és számban rendszerint megegyezik, p. *Én tanuló, ti irtok. A' nap felkel, a' csillagok eltűnnek. A' szőlő édes, a' nyers fügek émelygősek.*

2) Ha a' mondatban több ugyanazon személyű, 's egyes számú alany van: az állítmány rendszeren egyes számban marad, p. *Az ifjúság és szépség elmúlik. Az indulat és szenvedély gyakran erőt vesz az észen.*

Mikor tétetik az állítmány szükségkép a' többesbe, ámbár az alanyok egyes számban vannak?

1) Ha az alanyok tulajdonnevek, 's az állítmány azoknak egyedi tulajdonságát, tisztségét, címét, hivatalát határozza meg, p. *Lehel, Bulcsu és Botond híres magyar vezérek voltak. Hunya-*

di Mátyás, és Zápolya János királyokká lettek; de Hunyadi János, és Szilágyi Mihály csak kormányzók voltak.

2) Nagyobb érthetőség, és nyomosság tekintetéből, p. *Könyv és toll a' tanulónak szükségesei. A' bú és harag lassu mérgei az emberi nemnek.*

3) Ha az alanyok különböző személyűek, az állítmány pedig közös: akkor a' személyre nézve a' méltóbbal egyezik meg, és többesbe jő. Méltóbb személy pedig az első a' másodiknál, ez a' harmadiknál, p. *Midőn én és Andor munkálkodtunk, te és társad henyéltetek; ezért midőn én és ő vigan élünk, te és társad nyomorogtok.*

Nevek' egyeztetése.

Mikép kell egyeztetni a' főneveket?

1) Ha egyes mondatban több főnév ugyanazon tárgyhöz tartozik, 's egymást mintegy magyarázza, csak az utolsó ragoztatik, p. *Hunyadi Mátyás királynak Fridrik császárral több viszáljai voltak.* De ha ugyanazon főtárgyra vonatkozó főnevek több külön tagokban állanak egy állítmány mellett: az utolsó főnév mindenik tagban külön ragoztatik, p. *Hunyadi Mátyás királynak, a' hős Hunyadi János' fiának, a' dicső magyar fejedelemnek, Fridrik császárral, a' magyar nemzet' ellenségével több viszáljai voltak.*

2) Ha több, egymás után következő főnév mint által kapcsolatik össze, ezek ragozásban meg egyeznek, de számban nem szükségképen, p. *úgy nézem a' jelen életet, mint ván lorpályát, mint*

előcsarnokát az örök hazának; szeresd felebarátodat mint tennen magadat. Ne úgy szeresd társadat, mint farkas a' juhokat.

Mikép kell egyeztetni a' főnevet a' melléknévvel?

1) Midőn egy vagy több melléknév állítmányul használtatik, a' főnévvel mint alanynyal, számban rendszerint megegyezik, p. *Télen a' napok rövidek, az éjszakák hosszúk. Az ég derűl. A' rózsák szépek, és illatosak.*

2) Midőn egy, vagy több melléknév mint jelző közvetlenül a' főnév előtt áll, változatlanul marad, p. *Télen rövid napok, és hosszú éjszakák vannak.*

3) Midőn pedig a' melléknév mint jelző nagyobb nyomosság' tekintetéből a' főnév után tétetik, ezzel személyben, számban és ragban megegyezik, p. *Pénzt keveset szerzett, de dicsőséget nagyot, 's tapasztalatokat szépeket. Fát eleget láttam, de gyümölcsöt nem sokat.*

Mit kell a' számnevek' egyeztetéséről tudni?

1) A' számnevek egyeztetésre nézve a' melléknévek' szabályait követik, p. *Ezer a' gondom, sok a' bajom. Tíz forintot adtam három könyvért. Tízlat tizet vettem, kést egyet.*

2) Midőn a' számnév *an, en*, határozó képzőt vesz fel, az állítmány, tehát az ige is, többesbe tétetik, p. *Hatan vannak a' nagyok, heten a' kisebbek. Sokan voltak a' hivatalosok, de kevesen a' választottak. A' hány an jöttek, mind visszamentek.*

3) Valamint a' határozott: *két, három, négy* stb, úgy a' határozatlan: *sok, kevés, elég* töszámok, végre a' számnévmások is: *néhány, valahány, annyi, mennyi, akárannyi* stb, ha jelzőül közvetlenül állanak a' név előtt, mind ezt, mind az állítmányt rendesen egyes számba kívánják; p. *Száz magyar levágott két száz törököt. Sok beszédnek sok az alja. Kevés ifjú tanul haszonnal. Néhány jeles ember sok jót tehet a' közjóra.* Ennek oka pedig az, mert ezen számnevek már magokban is többséget jelentenek. Hiba volna tehát e' kérdésekre: *Hogy' a' buza? h gy' a' bor? hogy' a' fa?* így felelni: *nyolcz forintok, tiz aranyak, hat tallérok*, ezek helyett: *nyolcz forint, tiz arany, hat tallér.* Azonban nagyobb nyomatosság' kedvéért az alany és állítmány többes számba is tétethetik, de csak kivételkép, és megválasztva, p. *Ezer áldásaink szálljanak reád. Sok kérelmeinknek füstbe kellett menniök.*

Mit kell még a' számnevek' egyeztetéséről megjegyeznünk?

1) Ha a' számnév magán, azaz főnév gyanánt használtatik, a' főnevek' szabályai szerint valamint más ragot, úgy a' rendes többest is felveszi, p. *A' sokat is kevésnek nézem az igaz boldogságból. Ezereket nyert. Milliókkal bír. Megadta a' kilenczedet és tizedet. Többeket ismerek a' sok közül.* De ha a' főnévül használt számnév elé jelzőnek ismét számnév tétetik: az elébbi kérdésnek harmadik szabálya áll elő, p. *Tiz ezerrel győzött húsz ezer ellen.*

2) Midőn a' számnevek nem a' főneveket, ha-

nem az előttök álló jelzőket magyarázzák, millyenek az: *ú ű, as es, osős, nyi* végzetű melléknevek, a' következő főnév a' közönséges szabályt követi, ennél fogva többes számba is jöhet, p. *némelly vidéken tizenhét, másutt huszonhat levéljü kereszteteket raknak. Pesten három emeletes házat nem ritkaság látni. Husz mérföldnyi útnak indult.*

3) A' mértékek' nevei, mint: *öl, láb, hüvelyk, köböl, szapu, kila, véka, mércze; mázsa, font, lat; akó, itcze, messzely; rőf, sing, arasz* stb, valamint a' határozatlan mértéket jelentők is, mint: *szekér, zsák, kos, r, hordó, falka, sereg, csapat, csorda* stb, ha a' főnév előtt melléknevül használtatnak: akkor a' főnév egyes számban marad, p. *két öl fát, három font húst, négy szapurozsot, öt szekér szénát vettem;* nem: *két öl fakat* stb.

Névmások' egyeztetése.

Mi a' névmások' egyeztetésének általános szabálya?

A' névmások általán a' főnevek', és melléknevek' egyeztetési szabályait követik, a' mint t. i. a' mondatban vagy főnév, vagy melléknév helyett állanak.

Mikép kell különösen a' személyes névmást egyeztetni?

1) A' személyes névmás, mint alany, személyben és számban megegyezik az igével mint állítmánnyal; p. *Én is ember vagyok, te is ember vagy. Mi is élünk, ők is élnek.*

2) Ha nagyobb érthetőség, vagy nyomosság nem kívánja: az alany-névmás rendesen kihagyathatik, de azért az ige annak személyét és számát követi, p. *Azt izente (ő) hogy látogassam (én) meg.*

3) Ha a' mondatban több különböző személy áll alanyúl: a' személyes névmás okvetetlenül kitétetik; és pedig ha az első a' másodikkal, vagy harmadikkal fordul elő: az ige a' többes első személybe jő; ha a' második a' harmadikkal: az ige a' többes második személyt veszi fel, p. *Én és ő maradtunk; te és barátod mulattatok.*

Milly különös használata van a' többes számbeli első személyű névmásnak?

A' többes számbeli első személyű névmást: *mi*, nagyobb nyomatosság és tekintet' kifejezésére egyes szám helyett használják 1) a' fejedelmek, midőn magokról szólnak, p. *Mi V-dik Ferdinánd.* 2) A' törvényhatóságok, testületek, p. *Mi Pestvármegye' főpapjainak, országzászlósinak, nagyjainak és nemeseinek közönsége. Mi esztergomi káptalan.*

3) Az írók, p. *Eddig a' dologhoz elméleti tekintetben szólottunk; lássuk m' r gyakorlati oldalát is.* 4) Használtatik az illy többes akkor is, midőn valakire hidegen akarunk parancsolni, vagy valakit hidegen vagy büszkén kérdezünk, p. *Menjünk! induljunk! Hol járunk? mit viszünk?*

Milly szókkal élünk néha a' személyes névmás helyett?

1) Midőn magunkról szerényen akarunk szólni, az *én* névmás helyett ezen szokat: *paráyniség, csekélység, gyöngeség, szegénység, sze-*

mélyragozva használjuk, p. *Parányiságom' belátása szerint*; a' mi *szegénységemtől kitelik*.

2) A' fejedelmek magukról szóltokban az *én*, v. *mi* helyett *Felségünk* szóval, alattvalóikra nézve pedig a' *te* és *ti* helyett *hűséged*, *hűségtek*, *kedvességed* stb szókkal élnek.

3) Társalgási nyelvben a' *te* helyett, és minden czim' kikerülésére *ön*, vagy *kegyed*, az alsóbb beszédnembben *maga* van szokásban, p. *Ön nekem tetszik. Kegyed igen jó szivű. Maga sok bajt okoz nekem.* A' czimek pedig, mellyekkel *te* helyett élünk, ezek: a' legalsóbb rendű köznépnel: *kend* vagy *kelmed*, tisztességesebben szólva: *kegyelmed*; a' felsőbb osztályoknál: *uraságod*, *asszonyságod*, *nagyságod*, *méltóságod*, *herczegséged*, *felséged* stb, mellyek a' birtokos többesben is, az állitmányt egyes számban kívánják magok mellé, p. *nagyságtok és kegyelmetek ítéljen felőlünk. Uraságtok legjobban tudhatja, mi történt. A' kendtek és kelmetek* mind egyes, mind többes számu állitmánynyal használhatók, p. *Mit akar, vagy mit akarnak kendtek?*

Mikép kell egyeztetni a' visszatérő névmást?

1) A' visszatérő névmás: *magam*, *magad*, *maga*, egyeztetésre nézve a' személyes névmás' szabályait követi, azaz számban és személyben meg egyezik az állitmánynyal, p. *Magam tudom. Ezt magatok sem gyanitjátok.* Nagyobb nyomatosság' kedveért a' személyes névmás is elébe tétethetik, p. *Azt csak én magam tudom. Ezt ti magatok sem gyanitjátok.*

2) Ha a' visszatérő névmás mint birtokos áll a' mondatban: a' birtoknév mindig a' harmadik személyü ragot veszi fel, habár a' névmás első vagy második személyben van is, p. *Magam lovain jöttem*, nem: *magam' lovaimon*. *Magatok' házában történt*, nem: *magatok' házatokban* (mik régiek-nél előfordulnak).

Mikép kell egyeztetni a' mutató névmásokat?

1) A' mutató névmások: *ez az, emez am az, ugyanez ugyanaz, ez az, az az, ezen azon, ugyan-ezen ugyanazon, illy, olly, amolly, illyen ollyan amollyan* melléknevekül használtatván, ezeknek követik egyeztetési szabályait, azaz, mint jelzők változatlanul maradnak a' főnév előtt, p. *Az illy emberek mint ti, hamar megúnják a' munkát. Dicsérendők azon ifjak, kik iparkodnak.*

2) Ha a' következő mutatók után: *ez az, emez amaz, ugyanez ugyanaz*, névelős név jő, ezzel számban és ragban megegyeznek, p. *Azok az emberek gyanúsak előttem. Ugyanazokat az embereket már többször lopáson érték.*

Mikép egyeztetjük a' visszahozó névmásokat?

1) A' visszahozó névmások: *ki, melly, mi, milly, millyen*, a' névvel, mellyre visszamutatnak, számra nézve megegyeznek, p. *A' vendégek, kiket vársz, nem jönnek.*

2) Többesbe tétetik a' visszahozó névmás, ha olly egyes számu főnévre vonatkozik, melly előtt többséget jelentő számnév áll, p. *Száz ember szállt a' gőzösre, kik közül három angol volt. Hála*

hazánk' minden lelkes fídnak, kik naponként szaporodnak. Bánságból tiz hajó érkezett, mellyek buzával terhelvék.

3) Többesbe tétetik akkor is a' visszahozó névmás, ha több, külön álló egyes számbeli főnévre utal, p. *Meglátogattam Pétert és Pált, kiket igen szeretek. Visszavittem a' könyvet és tollkést, mellyeket társamtól kértem kölcsön.*

Jegyzet. Ha a' vonatkozás személyre történik: a' visszahozó névmás ki; ha határozott tárgyra: melly; ha pedig határozatlanra vagy egész mondatra: mi. Rosszúl mondanók tehát: eljött a' vendég, mellyet vártam. Elvesztek a' könyvek, kiket ajándékban kaptam. Nem értem, mellyet beszélsz. A' milly és millyen mind személyekre, mind tárgyakra vonatkozik, p. Olly hős, millyen Hunyady János volt, csak ritkán születik. Nagybajért engem, millyenben még soha nem voltam. A' régiek a' tárgyak után is éltek ki visszahozóval: „Vagyon fogatkozás mind az napban mind az holdban, az kit (a' mit) mi eclipsisnek hívunk.“ (Zrínyi) „Levelét megadja kis sárga írásban, kit látván újonnan lőn nagy búsulásban.“ (Gyöngyösi)

4) A' melly, mi, milly és millyen gyakran jelzőül állnak a' főnév előtt, és akkor változatlanok, p. *A' melly ifjak fiatal korukban nem tanultak, értelmes férfiakká ritkán lesznek. A' mi keveset tudott is, elfeledé.*

Mit kell tudni a' kérdő névmások egyeztetésére nézve?

A' kérdő névmások: ki, melly, mi, micsoda, kicsoda, kifele, milly, millyen, mennyi, mennyi-féle, mellyik? ha főnevekül használtatnak, ezek' szabályait követik, p. *kiket láttál? mit mondottál?* Ha pedig melléknevekül állanak, a' melléknevek'

szabályait tartják; p. *micsoda ember az, ki veled beszél?*

Hányfélék a' határozatlan névmások, és mikép kell őket egyeztetni?

A' határozatlan névmások:

1) Számnévmások: *hány, néhány, valahány, akárhány, sehány, annyi, mennyi, valamennyi, akarmennyi, amannyi, emennyi, semennyi, mindannyi*; ezek a' tőszámok' szabályait követik (l. Számnevek); p. *Hány forintba került a' ruhád? Hány-an volt-ak? Valahány fej, annyi gondolat. A' mindnyájan* ugyanazon szabályok' másodika szerint többes számot kíván, p. *mindnyájan vitézek voltak. Valamennyien meghalunk.*

2) Részelő névmások: *kiki, kárki, valaki, mindenki, bárki, senki, kisé, misé, némelly*, és az elavult *neki*. Ezek a' főnevek' szabályai alatt állanak (l. Főnevek' egyeztetése); p. *Mindenki tartozik jó lenni.* Megjegyzendő azonban, hogy a' *kiki* kettősen ragoztatik így: *kinekkinek, kitkit* stb. A' többiek: *valami, akármi, semmi, valamelly, akármelly, bármelly, semelly, akármilly, bármilly*, ha melléknevekül használtatnak; ezek' szabályait követik; p. *Valami beszédem van veled. Akármillyek volnának a' nehézségek, meg nem rettennek.*

Mellyek a' kivételes határozatlan névmások?

1) *Mindnyáj*, *melly* ragatlan állapotban nem használtatik, hanem fölveszi az egyes szám' harmadik, és a' többes szám' valamennyi személyragait: *mindnyája, mindnyájunk, mindnyájatok, mind-*

nyájok. Ezek mint alanyok egyes számban kívánják az állítmányt, p. *Mindnyája elveszett. Mindnyájunk ott iolt, mindnyájatok, mindnyájok ott volt.* Ha pedig határozó *an* ragot vesz fel, többes számot kíván, p. *mindnyáj-an Isten' képére alkotott teremtmények vagyunk.*

2) *Minden*; ez egészen a' melléknevek' szabályait követi, p. *Minden ember legyen ember és magyar.* (Vörösm.) *Minden szavában mást mond.*

3) *Mind*; ez határozó gyanánt vétetvén a' szóegyeztetésre nézve semmi hatással nincs, 's ily-lyen esetben az ige a' nyilván kitett vagy elhallgatott személyes névmással egyeztetik, p. *mind ott volt; mind ott voltak.*

Jegyzet. Régen a' *mind* (mēnd) melléknevül is *minden* vagy *egész* helyett használtatott, 's egyes számban kívánta maga mellé a' főnevet, mint ez a' *mindszent* szóban maiglan fenmaradt *Mindszent' itapján.* *Megháboréjtotta a' népet, mend Judeán szerte tanéjtván.* (Müncheni cod.)

Mit kell a' birtokos névmás' egyeztetéséről tudni?

1) A' birtokos névmás: *enyém, tiéd, övé; miénk, tiétek, övék,* főnév előtti jelzőül nem használtatik, hanem a' nevek után tétetett személyrag által pótoltatik; nem lehet mondani például: *enyém ház, tiéd könyv,* hanem: *házam, könyved,* vagy nagyobb nyomatosságért: *én házam, te könyved.* Állítmányul használtatván, a' melléknevek' főszabályát követi, p. *Ezen ház az enyém. Ez a' könyv a' tiéd. Miénk volt a' fáradtság, tiétek lett a' dicsőség.* Ha pedig főnevül vétetik: a' főnevek' szabályai alá esik, p. *nekem is van kesem, neked is; de az enyém-nek jobb éle van, mint a' tiéd-nek.*

2) Minden név harmadik személy levén magában, az igét harmadik személyben kívánja maga mellé, akkor is, ha első vagy második személyű ragot vesz fel, p. *könyv-em elszakadt. Ruh-ád kopott.* Ezen szabály alá tartoznak a' birtokos é-vel ragozott nevek is, p. *Nem az én szolgám' tehene, hanem a' Péter-é gázolta le a' vetést.*

3) Az egy birtoku személyragos nevek az igét egyes számba, a' több birtokuak többesbe kívánják, p. *Atyám elutazott. Nagyság-tok tud-ja. A' ti lova-itok elszalad-tak. A' haza' atyjai sokat fáradoz-nak a' közjóért.*

Igék' egyeztetése.

Mellyek az igeegyeztetés' szabályai?

1) A' határos módu ige megegyezik a' nyilván kitett, vagy titkon értett alanyesettel személyben és számban, p. *Én beszél-ek, ti hallgat-tok. Sokat olvas-unk, de keveset tart-unk meg.*

2) Ha több ugyanazon személyű alanyeset van a' mondatban: az ige rendesen egyesbe jő, p. *Fegyver, éhség, és mirigy többször pusztított-ta hazánkat.* De ha az alanyok tulajdonnevek, vagy nagyobb érthetőség, és nyomosság kívánja, az ige többesbe tétetik, p. *Hunyadi és Zrinyi jeles hősök volt-ak. Bú, és harag emészt-ik az embert.*

3) Ha a' mondatban határtalan módu ige vétetik alanyúl, az állítmány azzal egyeztetik meg, és ha több illy határtalan módu ige jön elő ugyanazon mondatban: az állítmány egyesben maradhat, vagy többesbe tétethetik, p. *A' hazáért élni, és*

halni szép dolog; csak mindig enni, és inni állati foglalatosság.

4) A' személytelen igék: *kell, illik, szabad, lehet, fáj*, határtalan módu igével állván a' mondatban alanyeset helyett tulajdonítót kívánnak nyilván, vagy alattomban, p. *Nekem el kell men-nem. Ezt nem szabad ten-ned.*

Milly különösséggel bir a' van ige?

Ha a' *van* ige nem birtokot, hanem állapotot, vagy tulajdonságot jelent: egyes és többes számu harmadik személye a' jelentő mód' jelen idejében kimarad, valahányszor tudniillik az állapotot, vagy tulajdonságot jelentő név megfelel ezen kérdésekre: *mi? micsoda? millyen?* p. *Péter tegnapról fogva katona. Kása nem étel. A' föld gömbölyű. A' madarak szárnyasak.* Ha pedig birtokot, vagy valahol létezést, lakást jelent: a' *van* mindig kitétetik; p. *Nekem piros táblájú könyvem van. Nektek finom tollai-tok van-nak. Atyám Budán van; testvére-im pedig Pesten van-nak.*

Mikép kell egyeztetni az igeneveket?

Az igenevek vagy fő- vagy melléknevekkül használatnak, p. *oktató férfi, tanuló ifjú, kerégyártó, favágó. Szeretett barát, indulandó követ.* E' szerint a' fő- vagy melleknevek' szabályait követik.

Mit kell megjegyezni a' va ve végzetű félmult igenevek' egyeztetéséről?

1) A' régiek a' *va ve* végzetű félmult igenevet személyragozva használták, p. *Tudva: tudvám, tudvád, tudvája; tudvánk, tudvátok, tudvájok.*

Értve: *értvém, értved, értvéje; értvénk, értvétek, értvéjük*. Ugyan a' régiek szerint ezen igenév személyben és számban a' mondat' határos módu igéjével megegyezik, p. *Jöved (jöve) ajándokozzad te ajándokodat. És bemenvéjek (bemenve) lakozának ott. A' konkolyt kiszedvétek (kiszedve) kiirtsátok velök öszve a' buzát is. Tévelygetek, nem tudvátok (tudva) írást.* (Müncheni codex)

2) Szinte a' régi szókötés szerint a' közép és szenvedő igenevek más névragot is fölvesznek, megfelelőt a' névnek, mellyre vonatkoznak, midőn avval egyszersmind számra nézve is megegyeznek; p. *Kivettetvén Adám a' paradicsomból ez állapot-ra, mellyet mindnyájan számtalan nyomorusággal rakvát nyilván látunk.* (Pécsi) *Az úrnak irgalmasságával rakvák a' vizek.* (Pécsi)

3) A' mai szokás a *va ve* félmúlt igenevet határozó gyanánt használván, ragozatlanúl hagyja, kivévén a' többes számu harmadik személyragot, melly a' *vannak* kihagyására alkalmaztatik; p. *A' hirlapok ujságokkal telvék, azaz: telve vannak.*

Mit kell az állapotjegyzőről tudnunk?

A' *ván vén* állapotjegyző változatlanúl használtatik, p. *Elmenvén meghoztam. Haza jöven megkezdette munkáját.*

Jegyzet. A' régieknél divatozott egy más állapotjegyző is, melly *att ett* végzete miatt múlt állapotjegyzőnek mondható. Erről a' Mondattanban lesz szó.

MÁSODIK RÉSZ.

Szóvonzat.

Mi a' szóvonzat?

Szóvonzatnak nevezzük a' mondatbeli szók közötti viszonyt, mellynek erejénél fogva egyik vagy mindenik meghatározott ragot fölvenni kénytelen.

Mi a' vonzó, és mi a' vonzott szó?

Vonzó szó az, melly a' vele viszonyban álló szóra olly halással van, hogy az valamelly meghatározott ragot fölvenni kénytelen. Azon szó pedig, melly ezen viszonymnál fogva a' ragot fölveszi, *vonzott* szónak neveztetik, p. *A' jó ember rokon az angyalok-kal; szabadíts meg a' gonosz-tól.* E' két mondatban *vonzó*k, a' *rokon* (név) és *szabadíts* (ige); *vonzott*ak pedig: *angyalokkal*, és *gonosztól*.

1. *Jegyzet.* Vonzott szó több is lehet egy vonzó mellett, ha tudniillik ugyanazon vonzó több szóval áll viszonyban, 's így több szónak ragozását kívánja, p. *Tököli a' török-ke! szövethazott a' király ellen.* Itt a' vonzó: *szövethazott*, vonzottak: a' *török-ke!*, és a' *király ellen*.

2. *Jegyzet.* A' névutók' vonzata annyiban különbözik a' többtől, hogy a' név rendesen ragatlanul előzi meg a' névutót, p. *szék alatt, tenger közepett.* Ha azonban az egyik ragoztatik, a' másiknak is ragoztatnia kell, p. nem mondhatjuk: *szék alatta, vagy székek alatt*, ha-

nem: *szék-nek alatt-a*. Kivételnek az: *innen, túl, alúl, fölül* stb., melyekről a' Nyelvten' II. részében volt már szó.

Mire kell ügyelnünk, ha ugyanazon mondatban több külön vonzó fordul elő?

Mindenek előtt meg kell vizsgálnunk: melyik vonzó miféle szókkal áll viszonyban, vagyis mindenik vonzónak meg kell határozni vonzottjait, 's e' szerint határozni meg a' ragokat, p. *Tő-ről vágott vessző-vel csapta meg a' vad-at*. Ittegyik vonzó: *vágott*, 's vonzottja: *tőről*, másik vonzó: *csapta meg*, vonzottjai: *vesszővel a' vadat*.

Jegyzet. Ugyanazon szó egyszerre vonzó is, vonzott is lehet, p. *Egy-et ért vel-em*. Itt az *ért-nek* vonzottja: *egy-et*, az *egynek* vonzottja pedig: *vel-em*.

Ragoztatik-e néha a' vonzó is?

Ragoztatik azon etetben, midőn 1) a' vonzó egyszersmind vonzott is, p. *Nagyobb-at nem ismer magá-nál*. Itt a' *nagyobbat* vonzó is, vonzott is. 2) Midőn két szó kölcsönösen hat egymásra, vagyis egymással legszorosabb kapcsolatba jő; ilyen a' birtokviszony, p. *menyek-nek ura, mi-nek után-a*.

Mellyek az általánosabb szóvonzatok?

1) Minden átható cselekvő ige tárgyeseti ragos nevet vonz, melyly vagy nyilván kitétetik; p. *az agár elfog-ta a' nyul-at*, vagy csak hozzá gondoltatik, p. *Tudom, hiszem, hozzá gondolva: azt*.

Jegyzet. Midőn a' cselekvő ige mellett sem nyilván, sem titkon tárgyeseti ragos név nincs, benmara-dó igeül szolgál, p. *írok, olvasok*.

2) Minden szenvedő ige, *által* névutós, vagy *tól től* ragos nevet vonz, melyly szinte vagy nyilván kitétetik, vagy csak gondoltatik, p. *József test-*

vérei által eladatott. A' ház leromboltatott. A' rossz cseléda' gazda által elűzetettt a' háztól. Egyéb-iránt az illy mondatokat is cselekvőleg így szoktuk közönségesen kiejteni: *Józsefet testvérei eladták. A' házat lerombolták. A' rossz cselédet elűzték a' háztól.*

3) Midőn két szó mint birtok, és birtokos áll viszonyban egymással, a' birtokos név *nek nak* ragot, vagy e' helyett hiányjelet kap; a' birtok pedig *a e, ai ei, v. ok ök, aik eik* személyragot, p. *Seregek-nek ur-a, Isten-nek angyal-ai.* (l. Birtokos-*nek nak*)

4) Minthogy a' névragok bizonyos viszonyt fejeznek ki, a' szerint vonzatnak más nevek, vagy igék által, a' mint ezek azon viszonyoknak megfelelnek; p. *E' ház Istené. Ez Istennek háza. E' házat Istennek építették.*

Jegyzet. Minden különösebb szóvonzatok a' ragok' sorozatában adatnak elő.

Nevek' vonzata.

Melleyek a' névvonzat' általános szabályai?

1) Ha egyes mondatban több név által ugyan-azon személy vagy tárgy magyaráztatik: ragozást csak az utolsó vesz fel, p. *Kemény Simon tábornok-ot megölték a' törökök.* (l. Szóegyeztetés)

2) Ugyanazon vonzatú, személyü, és számu neveknél névutó csak az utolsó névhez adatik, p. *Nemmelly gazdák a' takarmányt földel, mások szabad ég alatt tartják. Városok, faluk, és tanyák körött élődnek a' verebek.*

3) Ha azonban a' mondat nyomatosság', és na-

gyobb érthetőség' kedvéért több magán álló részekre osztatik, a' névutót minden egyes rész után ki kell tenni, p. *A' fiú apja ellen, a' szolga ura ellen, az alattvaló felsőbbsege ellen ne szegüljön.* Hasonló esetben a' ragok is minden egyes név után kitétetnek, p. *Az ökröt szarvá-nál, az embert szarvá-nál fogják.* Az író' izlésétől függ azonban, ha a' mondat' értelmének nem árt, csak az utolsó név-nél tenni ki a' ragot, p. *A' kertek-, rétek- és erdők-ről tanakodtak.*

Milly szóvonzat uralkodik a' mértékek' kitételeiben?

1) Ha *mennyiséget* akarunk kifejezni: a' mértéknév *nyi* ragot vesz fel, 's előtte rendesen melléknév vagy melléknevűl használt más valamelly név áll, p. *hat öl-nyi tér; két ujj-nyi papiros; puska-lövés-nyi távolság.* Vannak azonban mértéknevek, mellyek *nyi* raggal melléknév nélkül is használtatnak, p. *maroknyi nép; hordónyi has; tenger-nyi hadsereg.*

2) Ha *mekkoraságot, millyenséget* akarunk kifejezni: a' mértéknév *as es, os* ös képzővel szövetkezik, p. *hat nyil-as rét; tíz kap-ás szőlő, ezer ak-ós hordó.* A' mértéknév előtt ezen esetben is rendesen melléknév, vagy melléknevűl vett másnév áll; az *egy* számnév azonban gyakran kimarad, p. *öles ember; mázsás harang; fontos alma.*

3) Midőn a' mértéknév után ezen melléknevek: *hosszú, széles, mély, magas, vastag, bő* stb következnek: a' mértéknév *nyi* raggal, vagy a' nélkül is használtatik, p. *hat öl magas, vagy, hat öl-nyi magas; két réf, vagy két réf-nyi széles.*

Ugyanezen szabály követendő, ha a' fennemlitett mellékevekből *ság ség* képzőjű főnevek lesznek, millyenek: *hosszaság, szélesség, magasság, mélység* stb, p. *egy arasz, v. arasz-nyi hosszúság; két öl v. öl-nyi mélység.*

4) Ha a' *ság ség* képzőjű főnevek *ü ű* képzőt vesznek fel: a' *nyi* ragot nem szükség a' mértéknévhez kapcsolni, hanem röviden így is állhat, p. *száz akó nagy-ság-u kád, két öl vastag-ság-u fa.*

Milly szóvonzatot követnek az időmérték' nevei?

1) Az időmérték' nevei előtt, millyenek: *század, esztendő, év, hó, hét, nap, óra, percz,* rendesen szám, vagy más magyarázó név áll, és az illyenhez a' mértéknév *a e* személyragot veszen fel, minthogy a' *van* birtokige alattomban értetik, p. *hat het-e, hogy itt mulatok; két esztendeje, mióta nem látalak,* azaz: hat hete van, két esztendeje van. Következő időmértékek: *esztendő,* és *idő,* ritkábban: *hó, hét, nap,* magyarázó előszó nélkül is használtatnak; melly esetben (az *idő* szót kivéve) mindenkor az *egy* szám értetik oda magyarázóul, p. *esztendeje mulik, napja telik; ideje, hogy menjünk,* azaz: egy esztendeje mulik, egy napja telik.

2) Midőn az idő' mennyiségét akarjuk kifejezni, az időmérték' neve *nyi* ragot vesz fel, p. *pil-lanat-nyi, percz-nyi,* mellyeket akkor is megtart, midőn távolság' mértékeül áll, p. *két órá-nyi-ra vagyok tőled.* Különben a' *nyi* rag rendesen az *i* képzővel váltatik fel, p. *három nap-i munka, két hó-nap-i fáradság, e' helyett: három napnyi, két hó-napnyi.*

Az itt kijelentett eseten kívül az *i* képzős nevek az időnek nem *menyiségét*, hanem *mikoriségét* fejezi ki, p. *hajnali mise*, azaz: olly mise, melly hajnalban tartatik; *déli harangozás*, *éjjele őr*.

Ha valaminek *korát*, vagy *tartósságát* akarjuk kifejezni: az időnév *as es, os* ös képzőt vesz fel, p. *hat hónap-os gyermek*; *két het-es eső*.

Mit kell tudni az u ü képzőjü melléknevek vonzatáról?

Az *u ü* képzőjü melléknevek meghatározó melléknevet, vagy melléknevül használt egyéb nevet kívánnak magok elé; p. *ritka erény-ü férfiü*; *nagy méltóság-u úr*; *négy lábu asztal*, *fa nyelv-ü kés*. Az illy kifejezésekben birtokviszony lappang, p. *ritka erényü férfiü*, azt teszi: férfiü, kinek ritka erénye van.

Jegyzet. A' régibb képzetü illy melléknevek: *szo-morú, domború, szigorú, keserű, savanyú* stb ezen szabály alá nem tartoznak, 's önállólág járulhatnak a' főnevek elé.

Milly vonzattal birnak a' hasonlított melléknevek?

1) Az alapfokú hasonlításnál a' hasonlított név: *olly, épenolly, szintolly*, szóval magyaráztatik 's a' hasonló névhez *mint* által kapcsolatik, p. *épenolly kegyes mint igazságos*. A' tagadó hasonlításnál ugyanezen esetben a' hasonlított név: *nem olly, épen nem olly, távolsem olly, távol sincs olly, messze sem olly, épen nincs olly, koránt sem olly* magyarázókat kap, p. *Nem olly szép, mint jó*.

2) A' középfoku hasonlításnál a' hasonló név: *nál nél* ragot vesz fel, vagy *mint* által kapcsolatik a' hasonlítotthoz, p. *A' czinege szebb a' verébnél. A' sas erősebb a' tűzoknál*, vagy *a' czinege szebb, mint a' veréb; a' sas erősebb, mint a' tűzok*. Ezen esetben a' hasonlítási középfok helyett a' melléknévhez *inkább* is tétethetik, p. *Péter inkább szép, mint jó*. Régente *nál nél* helyett *tól* is divatozott, p. *János Baptistától nagyobb próféta nincs*. (Tatrosi codex)

3) A' felső foku hasonlításnál azon nevek, melyek fölött a' hasonlított név kimutattatik, *kö-zött v. közöl* névhatározót vonzanak magok után, p. *A' birodalmak között legnagyobb kiterjedésű az orosz. A' között ki is maradhat*, midőn a' felső fok *ik-es* személyragot veszen föl, p. *Magyarország' vármegyéinek legnagyobbika Bihar*. Ha azonban a' kimutatás minden hasonlítás nélkül történik, a' melléknévhez: *fölötte, szerfölött, rend-kívül, igen nagyon*, szók tételnek, p. *Igen szép: szerfölött nagy*.

Mit kell megjegyezni a' leg hasonlítási képzőről?

1) A' felső fokon nyomatosabban így is szólhatunk: *leges legszebb, leges legjobb* (leg és legszebb, leg és legjobb).

2) Néha *leg* helyett *mentől* (mindtől vagy mindnél) használtatik, p. *Mentől jobb búzát vess*.

3) A' *só ső* képzős neveknél, valamint az *ül ül* képzőjü helyhatározóknál is a' felső fok' kifejezésére elég a' *leg* képzőt az alapfoknak elébe tenni, p. *legelső, legutolsó; legelül, leghátul*.

4) Az *a*, *e*, *ja*, *je* ragos, és főnevül használt mellékneveknek elébe tétetvén a' *leg*, szinte felső fokot képez, p. *legjava*, *legszepe*, vagy *legjobbja*, *legszebbje*. *Ábel terményei' legjavát adta áldozatul*.

Névelő.

Mi a' névelő?

A' névelő azon szócska, melly által a' mondat' alanyát, vagy ennek valamelly tulajdonságát meghatározzuk, 's különböztetés végett mintegy reá mutatunk. E' szócska nem egyéb, mint a' mutató névmás, az, melly szép hangzat' okáért a' mássalhangzón kezdődő szók előtt *z* betűjét elveszti, p. *az ember*, *a' király*, *a' haza*.

1. *Jegyzet*. A' göcseji magyarok Szalában *az*, *a'* helyett *ez*, *e'* névelővel élnek, p. *Elmentem ez erdőre*, 's *haza hoztam e' fát*, *e'* helyett: *elmentem az erdőre*, 's *haza hoztam a' fát*. Mi szinte oda mutat, hogy a' névelő egy a' mutató névmással.

2. *Jegyzet*. A' régi nyelvmaradványokban, 's a' régiekről hozzánk szállott közmondásokban igen ritkán használtatik a' névelő. Legrégiebb íróinknál részint a' szép hangzathoz alkalmazkodik; p. *Elmegyek a' mezőre*, és gabonafejeket szedek, mellyeket *az* aratók kezei elhagyandnak. (Ruth) Valának pedig mind megfáradtak *a'* bortól; és állapék Judit *az* ágy előtt (Judith). És léteté *az* erősségből, és *a'* csillagokból (Dániel); részint, de különösen a' 16-dik és 17-dik századbéli íróknál csaknem általán eredeti alakját megtartja, p. És *az* pohárnokmester megjelenté neki *az* ő álmát. *Az* jámbor püspök pedig rajta könyörülvén. (Guary cod.) *Az* gyűlésre való költséget ellenzette kiadni. (Balassa And. lev.) Büntelen szenvedte *az* nagy nyomoruságot. (Illésházy Ist. lev. L. Régi magyar Nyelveimlékek)

Mikor élünk névelővel?

Minthogy a' névelőnek mutató és meghatározó értelme van, szabály szerint akkor élhetünk csak vele, midőn a' tárgyat vagy magában, vagy bizonyos tulajdonságára nézve ki akarjuk tüntetni, és meghatározni. Különösen:

1) Midőn bizonyos személyt vagy dolgot más rokonneműek közül egyénileg kijelölünk; p. *Láttam a' királyt*, vagy *a' királyt láttam*, azaz, bizonyos királyt. Ha pedig a' névelőt elhagyjuk, és így szólunk: *láttam királyt*, v. *királyt láttam*, annyit tesz: láttam valamelly királyi felséget, vagy királyi méltóságban levő személyt. Így különböznek egymástól ezen mondatok: *Városba megyek lakni*, és: *a' városba megyek lakni*. *Pénzt vesztettem el*, és: *a' pénzt elvesztettem*. *Könyvet vettem*, és, *a' könyvet vettem*.

2) Midőn valamelly köznévnék általános tulajdonságát tüntetjük ki, melly esetben a' mondat minden által magyarázható; p. *Az ember halandó*, azaz: *minden ember halandó*. *Az ember' lelke halhatatlan*.

3) Midőn a' tárgyakat összehasonlítás, vagy különböztetés végett állítjuk össze, p. *Többet ér a' becsület a' pénznél*. *A' fekete sas erősebb a' fehérnél*.

4) Midőn a' jelzöt utána teszszük a' főnévnék, nagyobb kitüntetés vagy különböztetés végett, p. *Árpád, a' honalapító*. *Mátyás király, a' dicső*. *Péter, az apostol* (nem a' remete). *Zrínyi, a' szigeti hős* (nem a' költő).

Mikor használjuk a' neveket névelő nélkül?

Általán, midőn a' tárgyat, 's ennek tulajdon-ságát különösen kitüntetni nem akarjuk, vagy, midőn a' tárgy már magában véve eléggé határozott; különösen kihagyatik a' névelő:

1) A' tulajdonnevek előtt; p. *Szent István fejedelemnek Sylvester pápa királyi koronát küldött. Pest legnépeseb, és legszebb városa Magyarország.*

Kivételnek: a) A' hegyek', völgyek', erdők', tavak', folyók', és patakok' nevei, melyek ha sem rag, sem névutó, vagy birtokviszony által meghatározva nincsenek, felveszik a' névelőt; p. *A' Mátra messze ellátszik. A' Bakony több vármegyére kiterjed. A' Duna és a' Tisza legnagyobb folyóink.* De ha ragot vesznek fel, vagy névutó járul utánok, vagy birtokviszonyba jönnek: inkább névelő nélkül használtatnak; p. *Mátra mellől jövök. Bakonyban sok a' fa, Balatonban a' garda. Duna mentében sok város fekszik.* b) A' fogadók', és házak' czímnevei, minthogy részint köznevekről vannak kölcsönözve; p. *A' kúrtához szálltam, és a' szarvashoz járok ebédre;* részint, ha tulajdonnevektől kölcsönözöttek, különböztetés végett; p. *Az István főherczegnél lakom,* mást jelent, mint: *István főherczegnél lakom.* c) Tulajdon személynevek, midőn családi vagy nemzetségi névül használtatnak; p. *A' Zrinyiek és a' Frangepánok kihaltak.*

2) Elhagyjuk a' névelőt a' személyragos neveknél; p. *házamban úr vagyok; szolgámnak parancsolok.* De nyomosítás és rámutatás végett a' névelő ezek előtt is kitétetik; p. *Add ide a' könyvemet.* Hasonló esetben még a' személyes névmás is kitétethetik; p. *Ez az én házam.* A' régiek ilyenkor ki is hagyták a' névelőt; p. *Jöjön te országod, legyen te akaratod.*

3) A' közmondásokban többnyire elmarad;

p. Szükség törvényt bont; halnak nem kell horg; kása nem étel; ökör iszik kellve, ember barátságért; farkasnak erdőt ne mutass; süketnek, vagy malomban ne hegedülj.

1. *Jegyzet.* Névelővel, vagy a' nélkül egyaránt használtatnak 1-ör a' visszamutató névmások; p. *A' könyv,* (a') *mellyet adtál, nekem tetszik. A' vendégek,* (a') *kiket vársz, nem jönnek.* 2) *E' szó: isten,* p. *isten áldjon meg,* v. *az isten áldjon meg.*

2. *Jegyzet.* Ha a' mutató névmások: *az ez, ugyan-az ugyanez* után névelő áll, ezt ki lehet hagyni, de helyette a' mutató névmások *on en* ragot vesznek fel, p. *Az az ember* v. *azon ember; ez a' gyermek* v. *ezen gyermek; ugyanabban a' házban,* v. *ugyanazon házban lakom, mellyben te.*

Mire kell az egy számnev használátában vigyáznunk?

Az egy számnevet sokan hibásan használják, midőn németek' módjára határozatlan névelő gyanánt élnek vele; p. *Adj egy széket, hadd üljek le,* a' helyett: *adj széket. Fogj egy tollat, és írj,* a' helyett: *fogj tollat, és írj.* Nyelvünk csak következő esetekben él vele:

1) Midőn határozottan csak egyet, és nem többet akarunk mondani; p. *Az egész házban egy embert találtam.* (nem többet).

2) Midőn valamely személynek vagy tárgynak egyedisége iratik körül, különösen regékben, és elbeszélésekben; p. *Élt hajdan egy király, kinek három fia volt.*

3) Használtatik a' főnév, és annak jelzője közé téve, melly esetben nyomosító erővel bír; p. *Derék egy ember; ez gonosz egy csapás volt.* Az illy mondat egészen más értelmű, mint ha az

egy a' melléknév elé tétetik; p. Egy derek ember többet ér száz rosznál; egy gonosz csapás egészen tönkre tett.

4) Magasztaló, vagy lealázó értelemben is vétetik; p. *Kár így czivódní egy hitvány gebén.*

5) Határozatlan gyűjtő nevek előtt, mint: pár, falka, sereg, csapat, bokor; p. *Egy pár csizmát vett; a' réten egy falka juh legel.* Egyéb-iránt ez többnyire az első szabály szerint történik.

Miképen lehet kikerülni a' németes egyet?

1) Annak egyszerű elhagyásával, p. e' helyett. ezt egy halandó ember el nem viselheti, így: ezt halandó ember el nem viselheti.

2) Az *illy olly, ilyen olyan*, mutató névmásokkal, p. e' helyett: *ezeket monda egy hangon, melly szívrendítő volt*, így: *ezeket monda olly* (nem is: egy olly) *hangon, melly szívrendítő volt.* Magasabb nyelvben, mint költészetiben, az *illy olly* névmásokat el is lehet hagyni, p. *ezeket monda hangon, melly szívrendítő volt.*

3) Néha a' valamelly, némelly határozatlan névmásokkal, p. e' helyett: *ha egy ember ír a' gyanúval viseltetel*, így: *ha valamelly ember iránt gyanúval viseltetel.*

Névrágok.

Utasítás. E' czikk előtt czélirányos leszen a' tanulókat figyelmeztetni azon pontokra, mellyek a' *névők*-ről és *névrágokról* a' Nyelvtan' első és második részében már előadattak.

Mikor használtatik a' név egyes számban?

1) Midőn a' név olly tulajdonnév, mellyet
Nyelvt. III. Rész.

csak egy meghatározott személy vagy tárgy visel; p. *Magyarországban lakom; V-dik Ferdinand a' királyom.* De ha valamely név többnek tulajdona, a' többes számú ragot is felveszi, valahányszor többről van szó; p. *Az Esterházy-ak közül négy-en haltak meg a' vizekényi csatában. A' Tiszával a' Körös-öket is szabályozták.* Többesszámba tétetik a' tulajdonnév akkor is, ha melléknevül használtatik; p. *Ha Hunyadi-ak és Zrínyi-ek volnátok,* azaz: olly jeles férfiak, mint Hunyadi és Zrínyi.

2) Midőn valamely általános eszmét fejezünk ki; p. *Az ember halandó,* azaz: minden ember halandó. *A' farkas ragadozó,* e' helyett: az emberek halandók, a' farkasok ragadozók.

3) A' gyűnevek már magokban is többséget fejezván ki, rendesen egyes számban használtatnak; p. *Magyar nép, tiszta búza.* De ha többféle illy gyűnév forog szóban, a' többes szám' raga is kiteendő; p. *Népek' hazája nagy világ.* (Vörösm) *A' tiszta buzák szépek; de a' rozsok silányak.*

4) Egyesben marad a' név, midőn többes számnév által határoztatik meg; p. *Öt ember; száz forint. S k bú kevés ör-öm.*

5) Végre általán, midőn csak egy személyről vagy tárgyról van szó.

Mikor van helye a' többes számú névnek?

Valahányszor egyféle tárgyból többet akarunk kijelelni, többes számú névtővel élünk. Felveszik pedig a' többes számú névtőragot a' főnevek, és bármely részei a' beszédnek, midőn főnevül használtatnak; p. *Mindnyájan ember-ek vagyunk. Neha a' gyöng-ék meggyőzik az erős-eket. Én és*

atyám egy-ek vagyunk. Jaj-okkal ostromolja az egeket.

Birtokos: é.

ou. off.

Mit kell tudni a' birtokos é ragról?

A' birtokos é-vel ragozott név vagy alanyúl, vagy állítmányúl használtatik a' mondatban. Első esetben mint egyéb tőnevek fölveszi a' névragokat; p. *Péternek is van háza Pálnak is; de Péteré szebb a' Pálénál. Péterékkal is voltam, Pálékkal is* Második esetben a' birtoknév' számát követi, p. *Ez a' ház Péteré, ezek a' házak Péteréi, vagy: ez a' ház Péteréké, ezek a' házak Péterékéi.* E' mondatokat így is fel lehet cserélni; *Ez Péter' v. Péternek háza; ezek Péter' v. Péternek házai; ez Péterék' háza; ezek Péterék' házai.*

A' *nek (nak)* ragról általán.

Miféle vonzatai vannak a' nek (nak) névragnak?

A' *nek nak* névrag kétféle viszonyban használtatik: 1) Midőn két tárgyat köt össze, mellyek mint *birtok* és *birtokos* elválaszthatlan viszonyba jönnek egymással; melly esetben a' birtokos, *nek nak* ragot, a' birtok pedig harmadik személyragot vesz fel; p. *Isten-nek ház-a, ember-nek élet-e, azaz Isten a' birtokos, ház a' birtoka; ember a' birtokos, élet a' birtoka.* Ezen viszonyban használt *nek-et birtokvonzónak* nevezzük. 2) Midőn kimutatja, 's mintegy kitűzi a' tárgyat, mellynek valami tulajdonítottatik, irányoztatik; p. *Adj alamizsnát a' koldus-nak; parancsolj indulatid-nak; ne menj a' fal-nak; ne légy unalmas senki-nek; itt a' kitűzött*

tárgyak: *koldus, indulatid, fal, senki*; vagy a tulajdonságot tünteti ki, melly valamely személynek vagy tárgynak sajátja; p. *Rosz-nak ne tarts engem; katoná-nak állott; biró-nak való ember*; itt a' kitüzött tulajdonságok: *rosz, katona, biró*. Az illy viszonyokban használt *nek nak* ragot tulajdonítónak nevezzük.

1. *Jegyzet.* A' birtokos gyakran olly szoros viszonyba jó a' birtokkal, mellynél fogva a' *nek* elhagyásával a' két külön szó egygyé is olvad, 's összetett szó gyanánt tekintendő; p. *A' háznak fala bedőlt, a' házfal bedőlt. A' kocsinak kereke eltörött, a' kocsikerék eltörött.* Illy birtokviszony van az egész, és annak résznel, a' tárgyak, és azok' lényeges tulajdonságai között; p. *asztalláb, ágyfej, hídfe, kopanyél, ekeszarv; kézirat, hadnagy, násznagy, agyvelő, fagyöngy* stb.

2. *Jegyzet.* Azon különböző mód, mellyel a' birtok- és birtokos neveket összekötjük, egyik jeles tanúsága nyelvünk' böles szerkezetének. Vegyük fel például e' viszonyokat: *házfödél, ház' födele, háznak födele*; az első viszony: *házfödél*, legszorosabb 's egyenlő súlyt tulajdonít mindenik szónak; a' második: *ház' födele*, a' birtokot tünteti ki inkább; a' harmadik: *háznak födele*, mind a' kettőt nyomósítja; miért is az első viszony a' nyomatosság' alsó fokán áll, a' második már felebb emelkedik, a' harmadik pedig legnyomatékosabb.

3. *Jegyzet.* Néha megesik, hogy gyakorlatilag véve a' *nek* ragosnév jelentí a' birtokot és viszont; p. *Seregeknek ura; három háznak birtokosa*, de ez csak látszatos fonákság, mert ezeket így lehet feloldani: *kié az úr? a' seregeké. Kié a' birtokos? a' három házé.*

Birtokvonzó: *nek (nak)*.

Mikor kell kitenni a' birtokvonzó nek nak ragot?

A' birtokvonzó *nek nak* ragot ki kell tenni:

1) Midőn a' birtokost különösen, és nyoma-

tosabban ki akarjuk tüntetni; p. *Halál-nak halálával halsz.* (Halotti beszéd) *És jövének a' hegynek magasságaiglan.* (Tatrosi másolat) *Ur-nak nevében kezdessék minden jó dolog.* (Guary cod.) *Bemene Isten-nak házába.* (Münch. cod.) *Hiszek egy Istenben, menny-nek és fold-nek teremőjében* (Apost. hitv.) Különösen van helye a' *nek nak* rag-nak az innepélyes egyházi beszédekben és imádságokban, p. *Seregek-nek ura. Óh uram Jézus örök dicsőség-nek királya, és világnak megváltója.* (Kinizsiné' imak.)

2) Midőn a' birtokos név a' birtoknév után tétetik; p. *Merre zúgnak hajjai Duná-nak, Tiszá-nak.* (Kölcsey)

3) Nagyobb érthetőség' kedvéért, midőn a' birtokos név a' birtoktól közbevetett szók, vagy mondat által elszakasztatik; p. *A' viszátkodás-nak elalunni látszott lángja ismét fölgerjedt. Azon ifju-nak, kit tegnap láttam, szép magviseletét szeretem.* Egyes szóból álló közbevetett jelző azonban nem kívánja a' *nek nak'* kitételét; p. *Egek' mindenható ura.*

4) Ha a' birtokos főnévvel a' névutók, u. m. *alatt, felett, mellett, közepett, megett* stb, jönnek birtokviszonyba; melly esetben a' névutók is ragozlatnak; p. *Tenger-nek közepet-te; szék-nek alatt-a; en-nek előtt-te;* de hibás az illy szókötés: *tenger közepett-e, fal mellett-e, szék alatt-a* stb, jó pedig: *tenger közepett, szék alatt.*

5) Ha több birtoknév egymástól függő viszonyban jön elő: az utolsó fölveszi a' névragot, a' többinél pedig elmarad; p. *Hunyadi' fényes diadalá-nak innepét Romában is megtartották.*

A' régiek azonban így is irtak: *Az ország-nak nagyjai-nak ajánlotta munkáját*, e' helyett: *az ország' nagyjai-nak*.

Mikor lehet elhagyni a' birtokvonzó nek (nak) ragot?

1) Ha a' birtokos közvetlenül a' birtok előtt áll, 's különös súlyt nem akarunk reá nyomni, vagy néha rövidség' és széphangzat' okaért a' *nek nak* elhagyathatik; p. *Rövid az ember' élete. Szent István magyarok' királya.*

2) A' városok', várak', helységek', erdők', mezők', ligetek', hegyek', völgyek', tavak', folyók', és patakok' tulajdonnevei után, midőn a' köznév birtokviszonyban gondoltatik állani velök; p. *Pest' városa, Buda' vára, Csaba' helysége, Mátra' hegye, Rákos' mezeje, Balaton' tava, Sajó' völgye.* Így származtak némelly városok', helységek', vidékek' stb tulajdonnevei is, p. *Sámsonháza, Petőfalva, Mátyusfölde, Egervölgye, Istvántelke, Bánhida.*

Milly szókötési szabályt kell követni, ha több a' birtok, vagy birtokos?

1) Ha a' birtokos több, a' birtok pedig csak egy: ez utóbbihoz *a e (va ve, ja je)* egyes számu rag azaz *k* nélkül adatik; p. *Magyarok' hon-a; népek' isten-e; czigányok' lov-a; fejedelmek' hive; barmok' mezej-e.*

Jegyzet. Ha a' több birtokos, és egy birtok között több szó, vagy épen mondat áll: világosság, és érthetőség' kedvéért a' birtoknév (*k-val*) *ok uk, ek ök ük* ragot vehet fel, 's a' *nek nak* kitétetik, p. *Midőn a' fülemlék-nek vedleni kezd toll-ok, megszünnek énekelni.*

2) Ha pedig a' birtokos egy, és a' birtok több: akkor ez *ai ei* (*vai vei, jai jei*) ragot vesz fel, p. *urasá-j' ház-ai, tehen-ei, lov-ai, drágaköv-ei, matorj-ai, cselédj-ei.*

3) Ha mind a' birtokos, mind a' birtok több, kétféle ragozásnak lehet helye: a) Ha a' birtokos és birtok közvetlenül állanak egymás mellett, vagy csak jelző által választatnak el, ekkor is a' második pont alatti szabályt követik; p. *uras ig-k' ház-ai, gazdák' tehenei, katonák' lovai* stb. b) Ha pedig több szó, vagy egész mondat által választatnak el egymástól: nagyobb érthetőség' kedvéért a' birtoknév *aik eik* ragot vesz fel, és a' *nek nak* szükségkép hozzá ragasztatik a' birtokoshoz; p. *Olly embereknek, kiket többször csaláson kaptunk, nem lehet bizni szavaikban.* De ha a' birtokosok közvetlenül a' birtokok mellé tételnek, a' mondat szokott alakban így áll: *olly emberek' szavaiban, kiket többször csaláson kaptunk, nem lehet bizni.*

Észrevétel. Nemellyek a' birtokvonzó *nek nak* ragot, mint feleslegest tekintik, 's úgy vélekednek, hogy azt egyszerűen ki kellene küszöbölni a' szabatos nyelvből. De mi ellenkező véleményben vagyunk, nem csak azért, hogy ezen raggal legrégiebb nyelvmaradványink szerteszét telvék, de a' dolog' belső természete miatt is; mert ezen rag' célirányos és ovatos használata a' beszédnek majd nyomatosságot, majd nagyobb érthetőséget, 's a' mondatoknak különböző fordulatot, és változatosságot képes kölcsönözni. Azon kell inkább lennünk, hogy egyes kifejezéseinket több oldalúakká tegyük, nem pedig hogy bizonyos korlátba zárakozva mondattanunkat szegényítsük. Szegényítenők pedig minden esetre, mert akkor (hogy egyebekről hallgassunk) olly mondatok, melyekben a' *nek* ragos név hátra tételik, nem volnának lehetségesek; p. *Merre zúgnak habjai Tiszán a k, Dunán a k.*

Tulajdonító: *nek (nak)*.

Melly igék vonzanak tulajdonító ragú neveket?

1) Mind azon igék, mellyek valamelly személynek vagy tárgynak birtok gyanánt tulajdonítanak valamit, az illető személyt, vagy tárgyat tulajdonító raggal kívánják magok mellé. Illyenek: *ad, nyújt, ajándékoz, fizet, enged, oszt, osztogat* stb; p. *Adj a' koldusnak kenyeret. Engedj helyet az öregebbnek. Vess a' lovaknak szénát.*

2) Mellyek bizonyos személynek vagy tárgynak hasznára, vagy kárára tesznek valamit. Illyenek: *javasol, tanácsol, tilt, roszall, ellenez, hizelkedik, köszön, árt* stb, p. *Ezt tanácslom, javaslom, parancsolom mindnyájatoknak. Roszallom, ellenzem, és megti tom fiamnak az éjjeli kóborlást. Ártani senkinek nem akarok, de használni minél többeknek. A' cseléd dolgozzék urának.*

3) Mellyek valamelly személynek vagy tárgynak bizonyos jegyét, vagy állapotát tulajdona gyanánt kitüntetik, azon jegyet vagy állapotot tulajdonító raggal vonzzák. Illyenek: *vél, sejt, gyanít, gondol, ítél, állít, tart, vall, érez, tapasztal, ismer* stb, p. *Atyámat jónak tapasztalom irántam. Beszédedet sótalannak tartom. Azon idegent katonának nézem. Barátomat jeles ifjúnak ismerem.*

4) Mellyek valamelly állapotba helyezést, vagy helyezkedést jelentenek, az állapotjelentő nevet tulajdonító raggal vonzzák, p. *Papnak szentelték; katonának fogták; bírónak tették; ta-*

ndcsosnak nevezték. Kalmdrnek készül, szolgának szegődik, huszárnak áll be.

Jegyzet. Ezek közül az átható igékkel járó *nek nak* ragok *vá vé* ragokkal felcserélhetők, p. *pappá szentelték, bíróvá tették, tanácsossá nevezték.* A többi igéktől vonzott *nek nak* pedig néha *ül* raggal felváltható, p. *szolgaül szegődött, katonaul ment.*

5) Mellyek valamelly személy, vagy tárgy felé irányzást, czélzást, indulást jelentenek, ez esetben a' *nek nak* a' személy' vagy tárgy' nevéhez ragasztatik, p. *nekem rohan; útnak indul; falnak megy; Pestnek vált utat; búnak ereszti fejét.*

1) *Jegyzet.* Ezen viszonyban a' *nek nak* helyett az értelenhez képest *felé*, vagy *ellen* névutókat, vagy *ra* névragot is használhatunk, p. *Elle nem rohan, v. rá m rohan; útra indul; Pest felé vált utat; búra ereszti fejét.*

2) *Jegyzet.* A' harmadik személy' tulajdonítója *neki*
a) nagyobb indulat' kifejezésére használtatik az ilyen mondatokban: *Neki keseredik, neki búsul, neki búsulja magát; neki ered, neki esik, neki megy stb.*
b) Nagyobb nyomatosság' kedvéért kitétetik a' *nek nak* ragos szó mellett is, p. *neki ment a' falnak, neki rohant az ellenségnek.*

6) Ezen igék: *kell, illik, tetszik, látszik, fáj, jól roszul esik*, az alanyeseten kívül tulajdonítót is vonzanak, p. *nem kell nekem más pénze. Illik neki a' szép ruha. A' szomszárnak jól esik egy ital friss viz. Roszul esett neki a' vacsora.*

Jegyzet. A' *tetszik és látszik* igék a' személyes tulajdonítón kívül más tulajdonítót is felvesznek, p. *Nekem ez jónak tetszik. Neked ezen teher elviselhetlennek látszik.*

7) A' *van* ige, midőn birtokot jelent, továbbá a' *sincs nincs*, a' birt dolgot személyragozva, a' birtokost pedig tulajdonító raggal kívánják, p. *Pé-*

ter nek szép háza van. Nincsen nekem semmi bajom.

1) *Jegyzet.* A' van igének határtalan módja: *lenni*, midőn valamely állapotban vagy tulajdonságban létezést, maradást jelent, az állapotot vagy tulajdonságot *nek* nak raggal vonzza, p. *Jónak lenni szép dolog. Szolgának lenni nem könnyű.* De ha a' *lenni* a' *leszek* igének határtalana, 's ennél fogva valamely állapotnak vagy tulajdonságnak fölvételét jelent: *ná vé* ragu nevet vonz, p. *Fegyelem által jóvá lenni. Urból szolgálva lenni.*

2) *Jegyzet.* Az illy mondatokban: *ha neked volnék, ha neki voltam volna, ha nektek volnék, ha nekik voltam volna, a' személy ragos nek* ezen szók által felcserélhető: *helyedben, helyében, helyetökben, helyökben, v. személyedben, személyében* stb.

Melly főnevek vonzanak tulajdonító ragu neveket?

Általán, mellyek kárt vagy hasznót, kedves vagy kedvetlen érzést jelentenek, millyenek: *haszon, nyereség, öröm, kár, veszteség, teher, baj, veszedelem* stb; p. *Ifjunak nagy nyereség az oktatás. Némelly embernek kár a' kenyér. A' henye ember teher az országnak.*

Miféle melléknevek vonzanak tulajdonító ragu neveket?

1) Mind azon melléknevek, mellyek nyilván kitett, vagy tilkon értett *van* ige által valaminek tulajdonságát kitüntetik, 's mint olyat más tárgyra irányozzák. Illyenek: *adós, alkalmas, ártalmas, hasznos, illő, jó, rossz, káros, kedves, kellemes, kényelmes, szükséges, unalmas, üdvös* stb, p. *Péter adós Pálnak. A' sok éves ártalmas az egészségnek. A' tanulás szükséges minden embernek. E' hely szűk annyi tanulónak.*

2) Mind azon igenevek, melyek valamire való képességet, rendeltetést jelentenek; p. *Bírónak való ember; katonának termett legény; tudósnak képzett ifjú.* Ide tartoznak mind azon igenevek, melyek a' fennemlített igeiktől származnak; p. *Falnak röpkülő vaklég. Jónak tetsző tanács. Koldusnak adott alamizsna.*

Jegyzet. Némelly indulatszók, vagy ezek helyett használt más beszédrészek is vonzanak tulajdonítót; p. *Jaj szegény fejemnek! Jaj neked! Mit nekem! Uszu neki! oda neki! isten neki!*

Tárgyeset: *at, ot, et, ét ö, t.*

Melly igeik vonzanak tárgyeseti ragú neveket?

Tárgyeseti ragú nevet vonz minden cselekvő ige, és részesülő, sőt gyakran a' közép ige is, midőn cselekvő értelemben használtatik; fölveszi pedig a' tárgyeseti ragot azon név, melyre az ige' cselekvése általhat; p. *Embert látok; járom az utcákat; őrt állok; megülöm a' lovat; sokat hallgató, keveset beszélő ember; országokat beutazott művész.*

Mikor lehet elhagyni a' tárgyeseti ragot?

1) A' személyragos nevek' tárgyesetei mellől, de csak az egyes szám' első és második személyénél; melly esetben kihagyási jellel szoktunk élni; p. *elvették a' kedvem'; ne hagyd magad'; terjeszd elő kívánságod'.*

2) Némelly táji szokás szerint a' határtalan módu igeik előtt, p. *széna' gyűjteni ment; háztűz' nézni volt.*

3) Országos szokás szerint a' részesülők előtt;

melly esetben a' részesülő, és ragahagyott szó egygyé olvaszhatók, p. *mindentudó, mindenható, hiteszegett, urahagyott, kerékgyártó, kötélverő; szájítatva, vállvonítva.* De az *andó endő* előtt rendesen kitételek.

4) A' régiek a' *ván vén* állapotjegyző előtt is elhagyták a' ragot, p. *tanács' tartván; térdek' hajtván imádják vala; ajtó' betevén.* (Münch. codex)

Okadó: ért.

Melly beszédrészek vonzanak ért ragu neveket?

1) Általán minden ige, midőn olly cselekvést, szenvedést, vagy állapotot fejez ki, melly más miatt, vagy helyett történik, p. *Adj hálát a' jótéteményekért. Felelj az elkövetett kárért. Ne csak pénzért dolgozzál, hanem becsületért is. Eszik másért is.*

Ide tartoznak mindazon melléknevek, melyek valamelly főnévre mint okra vonatkoznak, 's e' főnév ezen kérdésekre: *kiért v. miért?* mi *miatt v. helyett?* felel meg, p. *Felelős a' fiáért; adós a' ruháért; becses a' fujáért; háladatos a' jótéteményekért.*

2) Mind azon igék, mellyek cserére vonatkoznak; melly esetben a' csere' értékét, becsét jelentő név veszi fel az *ért* ragot, p. *lovát eladta száz aranyért. Legszebb tináját oda engedte egy vadászért.*

Jegyzet. Fölcserélhető az *ért*: 1) midőn árt, becsét jelent, *on én* raggal, p. *ezen helmét megkapni két*

forint ért vagy *forinton*. 2) Mídon okot jelent, *miatt* névutóval, p. *értem ne busúlj*, azaz: *miattam*.

Segítő: *vel* (*val*).

Melly szók vonzanak általán segítő ragú neveket?

Segítő ragú neveket vonzanak: 1) azon szók, melyek kapcsolatot vagy érintkezést jelentenek; 2) valamelly szerrel, eszközzel működést jelentők; 3) mértékre vonatkozók.

Melly szók vonzanak segítő ragú neveket kapcsolati vagy érintkezési viszonyból?

1) Szövetkezést, társalkodást, mulatozást, osztozást jelentő igék, mint: *szövetkezik, szerződik, barátkozik, egyezkedik, egyezik, tár alog, társalkodik, mulatozik, tánczol, kártyázik, játszik* stb; p. *Jó jóval szövetkezik; kutya macskával ritkán barátkozik*. Ide tartoznak a' hasonló értelmű melléknevek is, p. *szövetséges velem; minden emberrel barátságos*.

2) Ezeknek ellenkezőjét jelentők, mint: *ellenkezik, háborkodik, gyűlölködik, utálkodik, harczol, küzd, perel, czivódik, vi, vitáz, viszálgodik, verekedik, ütközik* stb; p. *A' török a' magyarral sokszor verekedett. Véleményben ellenkeznek egymással*. Ide tartoznak a' hasonló értelmű melléknevek, p. *Szomszédjával megférhetetlen*.

3) Az egyesülést, vegyülést, keverést jelentő igék, mint: *gyít, vegyül, kever, zavar, elegyít* stb; p. *Vizzel keveri a' bort, szalmával*.

a' szénát. Így *a'* hasonnemű melléknevek: *elegy, vegyes, kevert*, p. *Rozs zsal elegy búza.* Ide tartoznak az *együtt, össze, és egybe* igekötős igék, valamint az *együtt* határozó is, p. *Testvérével összepertelt. A' jegyesek egybekeltek egymással. Velem együtt gyarló emberek voltak.*

4) Bővelkedést, és birtokot jelentő igék, mint: *bővelkedik, bír*; 's *a'* melléknevek: *dús, gazdag, teli, teljes, rakott, tömött, ékes* stb; p. *A' Tisza halakkal bővelkedik. Borral dús Baranya. Malasztal teljes szűz anya.*

5) Mérközést jelentő igék, mint: *mérkőzik, bír, birkozik, vetekedik, versenyez, pályáz, felér* stb. *A' farkas nem bír az oroszlánnaal. Egy serény munkás felér két három lassuval.*

6) Bajlódást, vesződést, törődést, gondolást, bánást, foglalkodást jelentők, p. *Ki igen szeret más' ügyeivel hivatlanul vesződni, az a' magdával nem szokott törődni.*

7) Érintkezést és hasonlóságot jelentő ezen melléknevek: *mesgyés, közös, határos, szomszéd, rokon, osztályos, atyafi, kénytelen, kész, egyidős, egykorú, egyszerű* stb; p. *Buda határos Pesttel. Nem örömet teszem, de kénytelen vagyok vele. Az én könyvem egykiadásu a' tiéddelel.*

Melly igék kívánják segítő raggal a' szerek és eszközök' neveit?

Általán minden igék, azon tárgyak' neveit, mellyek' segítségével, közbevetésével működnek, segítő raggal kívánják magok mellé, p. *Szemmel lát,*

füllel hall; a' varga árral, a' szabó tüvel dolgozik; a' hajós evezővel húzza a' hajót. Különösen:

1) Segítést, ajándékozást, jutalmazást, tartozást, adózást, fizetést jelentők, p. *A' szegényt pénzzel segíti. A' hű barátot bizodalmaival megajándékozza. A' pályanyertest aranyakkal jutalmazták. A' ki sokkal tartozik, sokkal fog adózni.*

2) Élést, tartást, táplálást, hizlalást, kínálást, gyógyítást, szolgálást, kereskedést, fukarkodást jelentők, p. *A' puszták' fiai kenyérrel és szalonnával élnek. Borral kínálja vendégeit. Pénzével gazdálkodik.*

3) Nevelést, és öregbedést, kisebbedést, és fogyasztást jelentők, p. *A' rossz csaplár vízzel szaporítja borát. Te szerénységgel neveld eredményedet. Rágalmazással ne kisebbítsd felebarátodat.*

Jegyzet. A' *nevel* ige, midőn táplálást jelent, csak néha veszi fel a' *vel* ragot, p. *téjjel neveli a' csecsemőt*; különben *on en ön* ragot kíván, mint: *köz költségen nevelik az árvákat.*

4) Kérkedést jelentők, mint: *kérkedik, dicsekedik, kevélykedik, büszkélkedik, hányakodik, pompáz* stb; p. *Testi erejével kérkedik; nemességével büszkélkedik.*

5) Cserét jelentők; p. *A' városi életet faluival cserélte fel. Az aranyakat felváltotta ezüst tallérokkal.* Ezek egyébiránt *on* ragot is vonzanak; p. *Lovon szamarat, eben gubát cserélt,* 's mint föntebb, *ért* ragot is.

6) Fenyegetést, csüggesztést vagy biztatást je-

lentők, mint: *fenyeget, ijeszt, rettent, rémít, szomorít, keserít; biztat, bátorít, lelkesít, kecsegtet, buzdít* stb; p. *A' dögvész halállal fenyeget. A' szép tavasz jó terméssel biztat.*

Mikor ragoztatnak a' mértéknevek segítő raggal?

1) Midőn hasonlítás végett állanak a' mondatban, p. *A' mi kutunk három öllel mélyebb a' tiéteknél. A' sing néhány hüvelykkel rövidebb a' rőfnél.*

2) Midőn eszköz gyanánt használtatnak, p. *A' csikot itczével, az almát kosárral, a' búrگونyat zsákkal mérik.*

3) Midőn az adásvevési árt úgy határozzák meg, hogy osztó értelemben vétetnek, vagyis valamely egységre vonatkoznak; melly esetben először *a e* személyragot vesznek föl, azután segítő ragot, p. *Hét forintjával árulják a' buzát*, azaz, egy mérejét. *Tíz krajczárjával vágják a' húst*, azaz: egyegy fontját. Összes értelemben pedig *on ön* ragot kívánnak, p. *Száz forinton adta el buzáját* (összesen). Segítő ragot vesznek föl a' számnevek is, midőn a' mennyiséget, melly bizonyos árért adatik, meghatározzák; hol azonban az ár vétetik egységnek 's rendesen csak titkon értetik; p. *A' diót harminczával, a' tojást párjával adják*, azaz: diót harminczat, tojást egy párt adnak egy garasért.

4) Az időmértéket jelentő nevek e' kérdésre: *mikor?* többnyire segítő ragot kapnak, p. *Éjjel, nappal, ősszel, tavasszal, ezelőtt három évvel Vel* ragos szóból rövidített ez is: *este*,

v. *estve*, e' helyett: *est-tel*, *est-vel*, valamint hihetőleg ez is: *hajnal* a' régies: *lólval* szóból alakult. Egyébiránt némelly időmértékek más raggal használtatnak, p. nem mondjuk: *téllel nyárral*, hanem: *télen nyáron*, v. *télben nyárban*, így: *délben*, *hajnalban*, és *nyaranta*, így *naponta* is.

Jegyzet. A' *naponta* szót hibásan használják némelly írók, *naponnan* v. *naponként* helyett.

Fordító: *vá* (*vé*).

Melly igék vonzanak vá vé ragú neveket?

Általán, mind azon igék, mellyeknek átható, vagy benmaradó működése által a' tárgyak átalakulnak, átváltoznak, *vá vé* raggal kívánják azon tárgy' nevét, mellyre az átalakulás történik. Illyenek:

1) az áthatólag működők közül: *tesz*, *varázsol*, *bájoí*, *büvöl*, *választ*, *változtat*, *alakít*, *zúz*, *tör*, *olvaszt*, *aprít* stb; p. *Fiamat emberre teszem*; a' *hantot porrá zuzom*; a' *fát hamuvá*, a' *szalmát pernyévé égetem*; a' *zsuppot szecskává aprítom*; a' *kevélyet csuffá teszem*.

2) A' benmaradólag működők, vagy szenvedők közül: *válik*, *változik*, *leszen*, *alakul*, *képződik*, *törik*, *olvad*, *szakad*, *lángyul*, *keményül* stb; p. *Az ige testté lön*; a' *fa hamuvá égett*; az *üveg cseréppé törött*; a' *jég vízzé olvadt*. A' *leszen* igével vonzatban álló nevek *vá vé* rag nélkül is használhatók, p. *Fiam katona lett*.

Jegyzet. Az állapotot, hivatalt, rangot jelentő nevek után *vá vé* helyett tulajdonító ragot is használhatunk, p. *Az esküttet szolgabírónak választották*; az *alispánt kinevezték tanácsosnak*.

*Milly értelemben vëtetik még a' v á, v é for-
ditó rag?*

Vëtetik határozó értelemben is: 1) némelly határozatlan mennyiséget jelentő mellékneveknél, mint: *kis, kissé, kevés, kevésse, több, többé* 's ekkor szenvedő esettel fölcserélhető, p. *Többé* v. *többet* nem *szólok*; *kevesé*, v. *keveset* *várakozom*. 2) Tájdivatosan némelly helyneveknél, e' kérdésre: *hová?* p. *Györré* *utazott*, *Fehérvárrá* *ment*.

Jegyzet. Sajátságos értelemben és átváltozott alakban használtatik e' kifejezésekben: *ollybá* (olly-vá) *tartom*, *ollybá* *veszem*, azaz: ollynak tartom, ollynak veszem.

Mutató: *ül, ül.*

Mi az ül, ül mutató rag' eredeti értelme?

Az *ül ül* egyszersmind igeképző, 's annyi mint ollyanná v. hasonlónak lesz, vagy bizonyos állapotot, alakot vesz fel, p. *szépül* azaz: széppé, vagy ollyanná lesz, mint a' szép; *erősül* azaz: erőssé, vagy ollyanná lesz, mint az erős szokott lenni. Innen a' nevekre átvitétvén, jelent állapotot, hasonlóságot, vagyis annyit tesz, hogy azon tárgy, melyre a' ragos szó vonatkozik, bizonyos állapotba tétett által, vagy valamihez hasonló, p. *Az árva gyermeket fia ül fogadta*. *A' katona vitézül viselte magát*.

Melly nevek vesznek föl mutató ül ül ragot?

1) Hivatal, tisztséget, szolgálatot, társaságot, szóval személyes állapotot jelentő nevek, midőn az ige ezen állapotokba való *felvételt*, vagy

átmenést fejez ki; p. *Az ismeretlen vándor uti társamúl szegődött.* Ezen esetben *vá vé* vagy *nek* ragokkal is fölcserélhető; p. *A' főbirót alispánúl, vagy alispánná, vagy alispánnak választották.* Az alispánt tanácsosúl, v. tanácsossá, v. tanácsosnak nevezték.

Ha pedig bizonyos állapotban létezést, maradást jelent: akkor *mint, képen, képében* határozókkal felcserélhető; p. *Biróúl, v. mint biró, vagy biróképen igazgatta a' falut;* de nem mondhatom: *biróvá, vagy birónak igazgatta a' falut.*

2) Általán a' hasonlítási eszmét kifejező nevek, különösen: a) bizonyos alakot jelentők; p. *Porúl adta be az orvosságot,* azaz: por alakban; *lisztúl térítette vissza a' gabonát,* azaz: lisztté örölvé; *palástúl vetette a' dolmányt,* azaz: olly módon, mint a' palástot szokták. Illyenkor e' rag helyett használni lehet mind azon szokat, mellyekkel hasonlítást fejezünk ki, t. i. *mint, gyanánt, kép, képen, ként;* p. *A' botot fegyverúl, v. mint fegyver t, fegyver gyanánt, fegyverkép, fegyverként használja.* b) Módot, szokást jelentők; p. *magyarokul, erdélyiekül, szegény emberekül,* azaz: magyarok', erdélyiek, szegény emberek' módjára, v. szokása szerint. Illyenek: *ebül, kutyául, pórúl járt; gonoszúl, ravaszúl, viselte magát.* Ezeket *mint v. mint a' féle* szókkal is föl lehet váltani; p. *Mint a' féle magyarok, szegény emberek, pórok, gonoszok stb.* c) Testületet, társulatot jelentők; p. *Ő felségének országúl megköszöntük* (azaz: országosan) *Bizonyságot teszünk egész városúl.* d) Nyelveket

jelentő melléknevek, p. magyarul beszél, németül tud, görögül olvas. e) Véséget jelentő nevek, p. *apúl anyúl egy testvérek.*

3) Bizonyos helyet, és irányt kimutató nevek, p. *Alúl ködös, fölül derült a' hegy. Elül a' meglábolthatlan víz, hátul az ellenség. Kivül csinos, belül mocskos. Arczúl fű a' szél.* Ezek különösen határozókül vétetnek; de általán a' többi nevek is, midőn *ül ál* ragot vesznek föl, csakugyan határozó értelemmel bírnak.

Helyragok.

Mit kell a' helyragokról előleg megjegyezni?

1) Helyrag (mellyek nagy részt időt is jelentenek) háromféle van, u. m. a) mellyek a' kiindulási pontot jelelik ki, ezen kérdésre: *honnan?* ilyenek: *ből, től, ról*; b) mellyek a' mozgás vagy terjedés' célját, határát jelelik ki ezen kérdésre: *hová, meddig?* ilyenek: *be, hoz, ra, ig*; c) mellyek ezen kérdésre: *hol?* a' nyugvás', maradás, vagy cselekvés' terét, idejét határozzák meg, ilyenek: *ben, ott, on, nál.*

2) Ezen három rendbeli ragok között már eredetöknél vagy jelentésöknél fogva bizonyos rokonság van, így például: a) a' *be, ben, ből*, a' tárgyak' belsejét jelelik ki, p. o. *kert-be megyek, kert-ben vagyok, kertből jövök*; b) a' *ra, on* (v. rajta), *ról*, a' tárgyak' fölületét, p. o. *pusztára megyek, pusztán vagyok, pusztáról jövök.* c) *hoz, nál, től*, mellyek a' mozgás (cselekvés), vagy nyugvás' alapját, mellékét határozzák meg, p. o. *istenhez*

tért; kezénél a' hatalom; istentől várja gyógyulását; Péterhez megy, Péternél van, Pétertől jó.

3) Az *ig*, melly a' mozgásnak vagy terjedésnek véghatárát jeleli ki, a' *től* raggal áll legszorosabb viszonyban olyképen, hogy a' *től* a' kiindulás vagy terjedés kezdetét, az *ig* végét jeleli ki: *Veled járok Pesttől Horto ágyig.* (Vörösm.)

4) Az *ott* (ett, ött, ütt, utt vagy t) leginkább helységnevekhez foglaltatik ragúl, p. o. *Pécs ett*, *Kolozsvárott*, vagy rövidítve *Kolozsvárt*, 's illyenkor a' *ra* és *ról* helyragokkal van társaságban, p. *Pécs ett*, *Pécsről*, *Pécsre*. Képez továbbá névutókat is, 's ekkor az *á é* és *ólól* határozó ragokkal van rokonságban, p. *alatt* (hol?) *al-á* (hová?) *al-ól* (honnan?); képez végre más helyhatározókat is, p. o. *másutt*, *egyebütt*, *mindenütt* stb, mellyek a' *hol?* kérdésre felelvén meg, a' *hová?* és *honnan?* kérdésekre felelőleg ugyanezen szókat vagy *á é* és *onnan unnan ünnen* szókat veszik föl képzőül, u. m. *másutt*, *máshová* v. *másuvá*, *máshonnan* v. *másunnan*; *egyebütt* *egyebüvé*, *egyebünnen*, *mindenütt*, *minden hová* v. *mindenüve*, *minden honnan* v. *minden ünnen*. Az illy szók minden rókon értelmű igékkel viszonyban állanak.

Jegyzet. A' *végett*, *miatt*, *együtt* stb sem időt sem helyet nem jelentvén, vagy pusztá hasonlat szerint alkottattak, vagy képzőjök különböző eredetű, 's így a' vonzatra nézve is saját szabályaikat követik, azaz jelentéseiknek megfelelő szókkal állanak viszonyban, p. o. *vétkei miatt szenved*; *gyógyulás végett utazik*; *együtt él családja val*.

Beható: *be* (*ba*).

Miféle igék vonzanak beható ragos nevet?

A' *be* helyrag ezen kérdésre: *hová, mibe?* va-
laminek belsejébe törekvést vagy jutást jelent, 's
ennél fogva természetes viszonyban áll minden ro-
kon értelmű szókkal, millyenek, p. *megy, fut, tö-
rekszik, ügyekszik, jut, hat* stb; különösebben
pedig beható ragos nevet vonzanak:

1) Azon igék, mellyek valamibe kezdést, avat-
kozást, bonyolodást jelentenek, p. *ke er, kevere-
dik, elegyedik, elegyít; kap, fog, vág, kezd,
avatkozik, bonyolodik; p. o. sok dolog ba fog,
nagy ba vág, rossz társaság ba keveredik.*

2) Mellyek erőszakos érintkezést, megtámadást
jelentenek 's ekkor a' megtámadott tárgy' neve ve-
szi fel a' *be* ragot, illyenek: *kap, vág, üt, csap,
döf, kapaszkodik* stb; p. o. *hát ba vágta, fej be
ütötte, haj ba kapott, oldal ba döfte.* Így szár-
maznak ezen mondatok is: *nagy fá ba vágta fej-
széjét; szegyet ütött fejé be.*

3) Azok, mellyek bizonyos helyzetbe, alakba,
állapotba jutást jelentenek; illyenek:

a) *merül, esik, süllyed, dől, mélyed, száll,
tér,* p. o. *álom ba merül, nyomor ba süllyed,
magá ba tér, kezem be jut, dugá ba dől.*

b) A' *szeret* és mind azon igék, mellyek vala-
minek kezdő, szenvedélyes vagy esztelen megked-
velését jelentik, millyenek: *szeret, izlik, izeltt,
izeledik, bódul, bolondul, böszül,* és e' rokon
értelmű melléknevek: *szerelmes, böszült;* p. o.
*könyvei be szerelmes, vadászat ba izlett, táncz-
ba bolondúlt, játék ba böszült.*

c) Ezen igék: *öltözik, öltözködik, burkol, borúl* stb; p. *gyászba öltözött, felhőbe borúl a' nap.*

4) *Kerül, telik* 's rokon értelmű igék az árt, becsút, munkát, fáradságot jelentő neveket *be* raggal vonzzák, p. o. *sok pénzbe és fáradságba kerül; sok időbe telik; semmi be hajtja, nagyba veszi.*

5) *A' be* igekötős igék, p. o. *az ellenség be-ütött az országba.*

6) Nyomosítás végett az előszámlált igék néha *a' bele* határozót veszik maguk mellé, p. o. *nagyon bele bősült a' háborúba; bele szeretett saját árnyékába.*

7) Ezen kifejezés: *fejébe tette, vágta a' kalapot*, e' helyett áll: *fejére tette*, vagy *vágta; szemébe mondani*, azaz: nyíltan, jelenlétében mondani.

Marasztaló: *ben (ban).*

Melly szók vonzanak marasztaló ragot?

A' marasztaló rag: a) eredetileg helyben, bizonyos határok közötti nyugvást, cselekvést, létezést jelent ezen kérdésre: *hol?* p. o. *Budapest Magyarországban van; a' lélekben sok jó és rossz szenvedély nyugszik.* Továbbá b) jelent időt ezen kérdésre: *mi kor?* *délben, hajnalban.* Minél fogva természetes viszonyban áll minden rokon vagy megférő értelmű szókkal. Különösebben pedig vonzatik azon ígéktől, mellyek

1) Hitet, bizodalmat, büszkélkedést, valamint az ellenkezők is, u. m. a' mellyek kételkedést, bi-

zatlankodást jelentenek, p. o. *hiszen istenben, erejében bízok, lovaiban büszkélkedik; kételkedik barátjai hűségében.* Ide tartoznak az illy szólások is: *nincs benne kétség; Tanács vagyok benne; mi tagadás benne; nincs mód benne.*

2) Bővelkedést vagy szűkölködést jelentők, p. o. *a' Tisza halakban bővelkedik; az ország nagy részt kenyérben szűkölködik; a' világ' minden javaiában dúsálkodik; jó hírében fogyatkozik.*

Jegyzet. A' bővelkedik ige *vel* ragot is vonz, a' szűkölködik régente *nélkül* névutóval is használtatott: *szűkölködik vigasztalás nélkül.*

3) Gyönyörködik, kéjeleg, unatkozik, p. o. *a' munkában unatkozik, mások' szenvedésében gyönyörködik.*

Ide tartoznak az illy szólások is: *gyönyöre, kéje, öröme van a' vadászatban, tanulásban, heverésben; kedvet talál mások' oktatásában.*

4) A' hasonlító igék azon névhez, melyre nézve a' tárgyak összehasonlítottatnak, *ben* ragot vonzanak, p. o. *egyik ember észben fölülmulja a' másikat.* A' *ben* rag helyett *vel* vagy *ra* is használtatik, p. o. *ész-szel vagy ész-re.*

5) Az áll ige, p. o. *bőrében, tisztében, kötelességében, dicsőségében áll, hogy jó katona legyen.*

6) A' részesül, osztozik, részt vesz, igék azon tárgyak' neveit, melyekre nézve az osztozás, részesülés, részvét történik, *ben* raggal vonzzák; azon személyek vagy tárgyak' neveit pedig, kik' vagy melyek' társaságában az osztozás történik, *vel* raggal vesznek föl, p. o. *részt vesz a' gyűlésekben.* Öröké-

ben az árva gyakran idegenekkel osztozik. A' rest nem részesül a' munka utáni pihenés' gyönyöreiben.

Ide tartoznak némileg a' *fárad, téved* igék, p. o. *más' dolgaiban fárad; sokban hibáz, téved; nagyban vétkezik.*

7) Illy ragos neveket vonzanak a' következő melléknevek is, u. m. *jártas, keltes, biztos, ügyes, tudós, bűnös, ártatlan, részes, gyanús, tudatlan, járatlan, állhatatos, állhatatlan, gyors, lassú, tehetetlen, telhetetlen, dús, gazdag, szegény, hiányos*, p. o. *ki mi ben bűnös, abban gyanús; jártas a' tudományokban; állhatatlan feltételeiben; ártatlan a' lopásban.*

8) Az időt jelentő szók közül *ben* ragot vesznek föl a' következők:

a) Mellyek megfelelnek ezen kérdésre: *mikor?* p. o. *egyszer esik esztendőben; minden órában; minde: időben, délben, hajnalban.*

b) A' jelen idejű részesülők, midőn időt vagy állapotot jelentenek, p. o. *oda menőben, visszajövőben, indulóban van, jövőben* (jövendőben)

c) A' következő határozók 's egyéb nevek, u. m. *hajdanában, minapában, hirtelenében, irányában, ellenében, közelében, keze' ügyében, tüzében*, p. o. *nem így volt ez hajdanában.*

d) A' személyragozott részesülők, midőn a' mondatból a' *mikor, midőn* kihagyatik, p. o. *siettében megbotlott. Jöttében mentében he-*

lyett: *jövet* és *menet* is szokásban van, mi a' régi *jövelt*-, *menett*-ből látszik fenmaradottnak.

Miféle ragok 's névutók helyett használta-tik még néha a' ben rag?

1) Az *ért*, *miatt*, helyett; p. o. *Búja ban meghalt* (búja miatt); *a' haza' érdeké ben fárad* (érdekeért).

2) *A' közöl, között, vagy böll* értelmében; p. o. *kenyér ben sem eszik eleget* (kenyérből); *sokat levágott a' törökök ben* (törökök közül).

Kiható: *ből* (*ból*).

Mit jelent a' kiható rag?

Ezen rag valaminek belsejéből eredést, származást, kiindulást jelent 's annyiban különbözik *a' tól* és *ról* ragoktól, hogy *tól* *a' tőtől*, alaptól, *ról* *a' fölülettől* távozást, eredést, vagy elszakadást jelent, p. o. *kijön a' ház ból*; *elszakad a' háztól*, *leesik a' házról*.

Miféle szók vonzanak ből ragos nevet?

Értelménél fogva *a' ből* rag természetes viszonyban áll az eredést, kihatást, távozást vagy erőszakos elszakadást jelentőkkel; melly esetben nevei azon tárgyaknak, mellyek' belsejéből ezen mozdulás történik, *ből* ragot vesznek fel; ilyenek:

1) *Ered, származik, keletkezik, foly, következik, szakad, költözik*, p. o. *nemes vérből ered*; *a' városból távozik*; *mi következik abból?* *szívből szakadt*.

2) Az anyag' neve, mellyből valami készül, *ből* ragot vesz föl, p. o. *fából csinált vas kari-*

ka, réz b ő l öntött szobor. Isten a' világot semmi b ő l teremte.

3) A' ki igekötős nevek *ből* ragos nevet vonzanak, p. o. *kiugratták a' bokor b ő l; kihítták a' ház b ő l; kiforgatták nyugodalmá b ő l.*

4) *ből*-lel ragoztatik az állapotot jelentő tárgy' neve, midőn abból átmenetel, elváltozás történik ezen igék mellett: *lesz, válik, kerül, változik; csinál, készít stb; p. o. orvos b ő l sirásó lett; diák b ő l lett katona.*

5) Azon tárgy' neve, melyből valamely rész elvétetett, *ből* ragot vesz fel, p. o. *a' kenyér b ő l levágott egy karajt.*

6) *ből* ragos nevet vonzanak a' szeretetet, kedvelést, utálatot, gyűlölést, sajnálatot, megbánást jelentő igék, midőn azon kútfő, melyből a' szeretet vagy utálat ered, *ből*-lel ragoztatik, p. o. *szívem b ő l szeretem; lelkem b ő l sajnálom; gyomrom b ő l utálok.*

7) Az okot adó nevek szinte *ből* ragot vesznek föl, p. o. *fukarság b ő l böjtöl; tisztelet b ő l hallgat.*

Illyenkor e' rag, *miatt*-tal is felváltható: *tisztelet miatt.*

8) *ből* ragot vesznek föl a' parancsolást, rendelést, meghagyás' kutfejét, eredetét jelentő nevek; p. o. *isten' parancsá b ő l is tartozunk szeretni felebarátunkat.*

Miféle raggal vagy névutóval cseréltetik fel néha a' b ő l rag?

Föl lehet cserélni e' ragot:

1) *Közöl* névutóval, ha sokaságról van szó,

p. o. sokból (sok közül) választott; juhai ből (juhái közül) tizet a' szegényeknek adván.

2) A' miatt névutóval, p. o. tiszteletből (tisztelet miatt) hallgatok.

3) A' szerint, vagy -nál fogva rag- és névutóval, p. o. isten' parancsából (parancsa szerint).

Közelítő: hoz (héz, höz).

Mit jelent a' közelítő hoz rag?

A' hoz azon helyragok közé tartozik, mellyek mint a' be, ra, a' mozgásnak bizonyos tárgy felé irányulását jelelik ki, 's ezen kérdésre felelnek meg: hova? A' hoz annyiban különbözik a' ra és be ragoktól, hogy azok bensőbb vagy tartósabb érintkezést fejeznek ki, míg a' hoz inkább könnyű érintkezést, vagy csak közelítést jelent.

Miféle szók vonzanak közelítő ragot?

Ezen rag olly tárgyak' neveihez járúl, melly tárgyak felé a' mozgás vagy hajlás történik, 's így természetes viszonyban áll a' következő igékkel, u. m. közelít, köt, csatol, kapcsol, csatlakozik, kapaszkodik, ragad, ragaszt, tér, p. o. fához köti lovát; közelít a' városhoz, fűhöz fához kapaszkodik; hajához kap; földhöz ragadt ember; istenhez tér. Különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől, u. m.

1) ragaszkodik, vonzódik, vonz, szít, simúl, p. o. a' durvaság nem vonz magához; ragaszkodik elveihez; simúl a' hazai szokásokhoz; vérehez szít stb.

2) szokik, törődik, p. o. zajhoz szokott; munkához törődött.

3) Melly igék valamihez értést jelentenek, u. m. *ért, tud, sejt*, p. o. *tud hozzá, mint hajdu a' harangöntéshez, mint tyúk az ábéczéhez; nem ért az igazgatáshoz.*

4) Mellyek valamelly munkának megkezdését vagy szorgos folytatását jelentik, u. m. *fog, kezd, lát, nyúl*, p. o. *munkához fog; dolgaihoz lát, tékozláshoz kezd.*

5) Mellyek hasonlítást, illést, szabást, mérést jelentenek, u. m. *hasonlít, illik, illeszt, szab, mér, alkalmaz, idomít, igazít, igazodik, illeszkedik*; ezek mellett a' hasonlatúl felvett tárgy' neve ragoztatik, p. o. *apjához hasonlít; a' szokáshoz illeszkedik; testéhez szabták a' ruhát.*

6) A' következő melléknevek, u. m. *kegyes, nyájas, kemény, szigorú, igaz, hamis, hü, hűtelen, szives, szívtelen, kegyetlen. jó, rossz, illő, illendő, rokon, atyafi, közel, hasonló, hajlandó, fogható*, p. o. *a' jókhoz kegyes, a' rosszakhoz szigorú.*

Itt e' ragot *iránt*-tal is föl lehet váltani: *kegyes a' jók iránt.*

7) *Hoz* ragot vonz a' közel határozó, a' képest névutó, p. o. *a' hhoz képest, mihez képest; közel a' házhoz.*

8) Nyomositás végett *hoz* ragoz nevek mellett a' *hozzá* is kitétetik, p. o. *hozzá fogott a' munkához.*

Mit jelent az ig határvető rag?

Az *ig* az idő- vagy térbeni mozgásnak vagy terjedésnek véghatárát jeleli ki, p. o. *holnapig honn maradok; l megyek a' Dunáig.*

Miféle igék vonzanak ig ragos nevet?

Minden rokon értelmű szók, különösen mellyek messzeséget, terjedést, birtokot, tartamot (meddig-tartást) jelentenek; melly esetben azon név, melly a' véghatárt jelenti, *ig* ragot veszzen fel, p. o. *egész a' diófáig övé*. Ha pedig nemcsak a' véghatárt akarjuk kijelelni, hanem a' mozgás', mérés', terjedés' kezdetét is: akkor azon név, melly e' kezdetet jelenti, *től* raggal viszonyíttatik: *Pesttől Hortobágyig; tetőtől talpig derék ember*.

1. *Jegyzet*. Ezen szóktól: *sokáig, napig, mindig*, az *ig* el is maradhat, p. o. *soká elmarad; három nap esett az eső; mind vártalak*.

2) Nyomosítás végett az *ig*hez néha *lan len* is függesztetik, melly a' régiek szerint a' határidőt, helyet vagy végső tárgyat magát is befoglalja, p. o. *mind egyig elvesztek a' harczban*, azaz csak *egy* maradt. *Kegyiglen elvesztek*, azaz *egy* sem maradt meg.

Állapító: *on* (én, ön).

Miféle igék vonzanak állapító ragot?

Általában mind azok, mellyek valamelly tér, hely, vagy tárgy fölötti mozgást, megállapodást, foglalkodást, érintkezést, vagy elmélkedést jelentenek; különösebben pedig ezek:

1) *függ, lóg, csügg, áll, van*, midőn a' hely' neve, mellyen valami függ stb, veszi föl az állapító ragot, p. o. *résen a' füle, új szita szegen függ*.

2) Állapító ragot vesz föl az eszköz, melly által valami fogva vagy kötve tartatik, p. o. *féken tartja lovát*.

3) Állapító raggal jeletetik az érintés' helyé-

nek, megkezdés' vagy bevégzés' tárgyának neve, p. o. *pofon vágták; nyakunkon a' török; lopáson érték, csínen kapták; nászon kezdi, temetésen végzi.*

4) Állapító ragot vonzanak a' táplál, tart, hízik, hizlal, telet, telettet igék, p. o. *makkon híznak a' disznók; szalmán telet; kenyéren vízen tartják a' rabokat.*

5) Állapító ragot vesznek föl az árnevek, ezen igék mellett: *vesz, ád, szerez* stb, p. o. *pénzen vette, gabonán cserélte.* Itt ért rag is állhat.

Ide tartoznak a' *veszt, nyer* igék is; *mit a' révén nyert, a' vámön elvesztette.*

6) Ezen igék: *gondolkodik, elmélkedik, tanácskodik, tanul*, p. o. *azon gondolkodom; az ország' dolga in elmélkedik; más' kárán tanul az okos.* E' rag néha *ról, felől, felett* ragok- 's névutókkal is fölvaltathatik.

7) Állapító raggal vonzzák az okot jelentő neveket a' következő igék, u. m. *tünődik, evődik, búsul, bánkodik, töprenkedik, boszonkodik, kesereg, álmélkedik, iszonyodik, bámúl, báméskodik, nevet, mosolyog, mosolyodik*, p. o. *apja' halálán kesereg.* Itt az állapítót többnyire fölött névutóval is föl lehet cserélni.

8) Ezen igék: *osztozik, osztakozik, vitáz, perel, összevesz*; p. o. *osztoznak a' róka bőrön* (az osztozás' tárgya ragoztatik).

9) *Iparkodik, munkál, munkálkodik, törekszik, dolgozik, fárad*; melly esetben a' törekvés' tárgya állapító ragot vesz föl, p. o. *azon vagyok, azon iparkodom; a' szobrász mellszobron dolgozik.*

10) Állapító ragot vonzanak ezen névutók 's határozók: *át, átal, keresztül, túl, innen, kívül, belül, alul, felül*, p. *Dunán túl, Tiszán innen; házon kívül, kerten alul* stb. A' *kívül* mellett ragtalanúl is állhat a' név, p. o. *ház kívül, kétség kívül*.

11) Állapító ragot vesznek föl az időnevek e' kérdésre: *mikor?* p. *hétfőn kedden, télen nyáron* stb. A' *kor* és *nap* nevek e' ragot rendesen elhagyják: *minap, mikor*.

Micsoda értelemben használtatik még az állapító rag?

1) Használtatik néha *nál* rag értelemben is, p. o. *szaván fogják a' harist*.

2) *Úl ül* helyett, p. o. *rosz néven vette, rossz nevű l*.

1. *Jegyzet.* Midőn állapító ragos név nincs a' mondatban, az állapító helyett *rajta* határozó használtatik, p. *rajta vesztett*. Mi nyomatosság' kedveért az *on* ragos nevek mellett is kitétetik, p. o. *rajta kapták a' csaláson*.

2. *Divatosak* e' különösebb mondatok is: *rajta vesztett a' csúf név; rajta vesztett, p. o. a' halászaton; rajta m, akaratomon nem mulik*.

Felható: *ra (re)*.

Mifele szók vonznak felható ragot?

A' felható rag eredetileg a' tárgyaknak, melyek' neveihez járul, fölületét jeleli ki alapúl, hová valami helyhezíteni, mozdulni vagy irányoztatni gondoltatik; miért általában vonzatik minden rokon értelmű, azaz hasonló irányú, mozgást, helyzetet jelentő szóktól, p. o. *homokra építi há-*

zát; *fára száll a' madár; ágra kapaszkodik.* Különösebben pedig vonzatik következő igéktől:

1) Felindulást jelentő igéktől, midőn a' felindulás' tárgya felható ragot vesz föl. Illyen igék a' következők: *haragszik, neheztel, boszankodik, agyarkodik, irigykedik, p. o. haragszik szomszédjára; irigykedik az egész városra; neheztel barátaira.*

2) Hatást, parancsolást jelentő igéktől, p. o. *lelkére kötöttem; rá parancsoltam.*

3) Kérést, sürgetést, kényszerítést, esküt, fogadást jelentő igék mellett az indok, minél fogva kérünk, a' tárgy' neve, mire fogadtunk vagy esküszünk, felható ragot vesz föl; p. o. *Minlenre kérlek; mennyre földre esküdött; becsületemre fogadom.*

4) Becsülést, elítélést, kárhoztatást jelentő igéktől, midőn a' becsüt vagy büntetést, kinszenvedést jelentő nevek felható ragot vesznek föl, p. o. *halálra ítélték; nagyra becsüli; pokolra kárhoztatja.*

5) Felfödözést jelentő igéktől, u. m. *talál, jut, bukkan, botlik, p. o. gazdag erre talált; magasra jutott; ellenségei re bukkant.*

6) Tanítást, oktatást, intést, biztatást, szoktatást, vezetést, csábítást jelentő igék mellett az eszmét, tudományt, foglalkozást vagy állapotot jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. *a' ki igazságot mond, jóra tanít; rosszra csábítja pajtásait; henyességre szoktatja cselédeit.* Ide tartoznak az illyenek is: *balra magyarázza; jóra érti.*

Továbbá felható ragos nevet vonzanak a' következő igék: *figyelmez, vigyáz, néz, tekint, tö-*

rekszik, iparkodik, ügyekszik, ajálkozik, szánja magát, visz, megy, p. o. jobbra tekints, balra nézz; hajt a' szóra; figyelmez tanítóira; hallgat a' jó tanácsra; vigyáz becsületére; nagyra törekszik; tartós munkára szánja magát; minden rosszra ajálkozik; nem sokra megy; isten nagyra vitte dolgát.

Ide tartoznak a' ráfogást, háritást jelentő igék; p. o. *minden rosszat más emberre hárit; szomszédjára fogja a' csirke-lopást.*

7) Ezen igék: *fordúl fordít, változik változtat, válik, a' változás' alakját vagy fordulást, minőséget jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. jóra fordúlt dolga; halálra vált; madárra változott.*

Ez utóbbi azonban szokottabb illy alakban: *madárra változott.*

8) *Feledkezik, emlékezik, bámul, gondol;* melly esetben a' felható raggal a' tárgynál megállapodást akarunk kifejezni, p. o. *emlékezzünk őseinkre; rá feledkezett, azaz: rá bámult.*

9) *Oszl, oszlik, törik, zuzik, szakad, darabol,* a' részt jelentő neveket felható raggal vonzzák, p. o. *Magyarország négy kerületre oszlik; a' nemzet pártokra oszlik; a' tükör száz darabra törött; izre porra zúzik.*

Ez utóbbi azonban szokottabb így: *izze porra zúzik.*

10) Felható ragot vonzanak a' következő mellékevek: *alkalmas, képes, kész, hajlandó, kellő, való, képtelen, alkalmatlan stb, p. o. ki mire hajlandó, arra alkalmas is szokott lenni; jóra való, semmire kellő.*

11) E' névutók: *nézve, nézvest, nézt; mire nézve, arra nézvest*, erdélyiesen: *nézt*.

12) A' felható rag használtatik árt, idő- és távolsági határt megállapító értelemben, p. o. *tiz forint-ra tart egy juhot; eltávozott egy hétre, örök idő-re; Pest Budához 300 ölnyre van; estvére harangoznak*.

13) Nyomositás végett e' rag mellett a' *reá rá* is kitétethetik, p. o. *r á ismert saját munkájára*.

14) Feljegyzendők e' sajátos szólások: *apjára ütött* (azaz egészen hasonló); *csomóra, hurokra, bokorra köti; magára érti a' példázgatást; eszé-re tért*.

Miféle értelemben használtatik még a' felható rag?

1) *Hoz és be* értelemben, p. o. *kútra megy; viz-re hajtja marháit*.

2) *Felé* helyett, p. o. *jobbra*, azaz: *jobb felé; előre, hátra, csálé-ra, hajsza-ra tüled-re, hozzádra*, mi így is mondatik: *tüled hozzád*.

3) *Ellen'* értelmében, p. o. *Hunyadi a' törökre ment; Szoliman megszállá Sziget' várát az jó vitéz úrra, gr. Zrinyi Miklósrá*. (Kronika)

Ide tartoznak az ilyenek is: *nyulakra vadász, fogfájásra olvas*.

4) *Szerint'* értelmében, p. o. *kényére éli világát; kedvére tesz*.

5) Az ige' határtalan módja helyett ugyanazon igéből képzett főnév is e' raggal használtatik, p. o. *jószágai' megtekintésére ment, vagy jószágait megtekinteni*.

Leható: ról (ról).

Miféle igék vonzanak leható ragot?

A' leható ragos nevek természetes vonzathban vannak minden olly igével, melly *le* igekötőt bír, továbbá mozgást, távozást, távolítást jelent ezen kérdésre: *honnan?* minthogy maga ezen rag is olly nevekhez szokott járulni, mellyeknek fölületéről valami kiindulni, távozni, elszakadni vagy elszakasztatni állittatik; p. o. *a' házról leesett, a' hegyről leszakadt; leszedi az asztalról a' tányérokat.* Különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől:

1) *aggódik, gondoskodik, gondolkozik; okoskodik, emelkedik, bölcselkedik, vélekedik, kételkedik, tart, ítél, gondol; feledkezik, emlékezik, p. o. kiki gondoskodjék magáról; ne feledkezzünk megfebarátinkról; emlékezzünk régi-ekről.*

Jegyzet. Gondol és emlékezik, feledkezik ra felhatóval is állhat, p. o. rá emlékezett; barátira gondolt.

2) *Tud, tudakoz, tudakozódik, tudósít, értesül, értesít, meggyőz, meggyőződik, kérdezősködik, p. o. barátja' hollétéről tudakozódik; meggyőződtem állításod' valóságáról.*

E' helyett a' leható *felől* névutóval is fölcserélthetetik: *arról, vagy a' felől tudakozódik.*

3) *Dicsér, magasztal, hiresztel, nevez, ismer stb, p. o. Budát dicsérik szép kilátásáról; a' Hegyalja világszerte el van hiresztelve jó boráról.*

Ide tartoznak az ezekkel rokon melléknevek

is: *hires, nevezetes, ismeretes*, p. *Balaton fogas haláról nevezetes. Hazafiságáról ismeretes.*

4) *Lemond, letesz*, p. o. *Lemond a' hivataláról; letesz a' hódításról.*

Mikor használtatik még néha a' lehető rag?

1) *Felől helyett*, p. o. *azt hallottam a' kereskedőről, hogy megbukott. Sokat beszélnek róla vagy felőle.*

2) *ből értelmében*, p. o. *erdőről hord fát, a' Dunáról vizet.*

Távolító: től (től).

Miféle szók vonzanak távolító ragot?

A' távolító rag azon nevet, mellyhez függesztetik, az eredés', eltávozás, elszakadás, távollét' kezdő pontjaúl tüzi ki, miért is természetes vonzatban van minden rokon jelentésű igékkel, tehát mind azokkal, mellyek valami anyagi vagy szellemi jónak vagy rosznak eredését, származását, eltávozását jelentik, millyenek: *ered, származik, kezdődik, távozik, távol, messze van, szakad, esik, függ*; a' melly igék *el* igetővel bírnak, p. o. *mindnyájan Ádám től származunk. Pest Budától nem messze van; elszakad testvéreitől.*

Különösebben pedig vonzatik következő igéktől:

1) *vár, kér, reményl, követel*, p. o. *Isten-től várjuk az áldást; az adósoktól pénzünket követeljük.*

2) *ovakodik, tartózkodik, fél, ijed, intózik, borzad, iszonyodik, idegenkedik*, p. o. *ódd ma-*

gad' a' rosztól; tartózkodjál a' játéktól, nem fél a' kísértettől; meg nem ijed a' maga' árnyékától.

3) *különbözik, válik, búcsúzik, elszakad, elfajzik, p. o. A' narancs különbözik a' pityókától; a' diák búcsúzik társaitól; elszakadt honától; elfajzott a' többitől; elütött apjától.*

4) *megszabadúl, szabadít, ment, menekszik, tisztít, tisztul, megürül 's a' rokonértelmű melléknevek: tiszta, ment, független, szabad, p. o. megmenekedett a' haláltól; minden bűntől ment; tiszta minden bűntől; munkától szabad idő; eszméktől üres fej.*

5) *megfoszt, p. o. megfosztották utolsó filérétől. Itt a' tárgy' neve, melyet elveszünk, ragoztatik távolítóval.*

Jegyzet. Azon el igekötős igék, melyek mint a' megfoszt, erőszakos elvételt jelentenek, abban különbözök a' megfoszt igétől, hogy nem a' tárgy, melyet elveszünk, hanem annak neve, kitől elveszszük, ragoztatik távolítóval, p. o. elfoglalta szomszédától a' földet; elrabolja pénzét az utastól.

6) *tud, hall, p. o. apámtól tudom; tőle hallottam.*

7) *Vonzatik szenvedő igéktől, p. o. szomszédaitól megraboltatott.*

E' helyett, főleg ha a' mondatban más tő/-lel ragozott szó is van, az által névutó inkább használtatik: *szomszédai által mindenétől megfosztatott.*

Jegyzet. A' szenvedők' gyakori használata teljességgel nem magyaros; miért azt lehetőleg kerülni kell.

8) *A' kezd, számít, számíttatik távolító ragoz neveket vonzanak, melyek a' hely vagy idő.*

mérésnek kezdetét jelentik; p. o. *A' jelen korszak' éveit Kristus' születésétől számítják; a' szilfától kezdik a' mérést.*

9) *A' fogva* névutó is illy ragu neveket kíván, p. o. *mától fogva, tegnaptól fogva*; melly esetben *óta*-val felváltathatik, de akkor a' *től* rag kimarad: *tegnap óta* (hibásan íratik: *tegnaptól óta*).

Mikor használtatik még a' távolító rag?

1) Használtatik *miatt* helyett, p. o. *nem lát a' füsttől; elkábult a' gőztől.* Ez értelemben többnyire mindenütt használható, hol különben a' *miatt* névutónak helye van, p. o. *nedves a' harmattól; részeg a' bortól; büdös a' kévelységtől.*

2) *által* helyett, p. o. *magától* értetik.

Veszteglő: nál (nél).

Miféle szók vozanak veszteglő ragot?

A' veszteglő nál valamelly tárgy mellett, vagy annak közelében létezést, tartózkodást vagy cselekvést jelentvén, természetes viszonyban áll minden rokon értelmű szókkal, főkép igékkel, p. o. *anyjánál van; a' pataknál mulat*; különösebben pedig vonzatik a' következő igéktől:

1) *kap, fog, rug, von, huz*, midőn az érintkezési helyet vagy pontot meghatározó nevek *nál* ragot vesznek föl, p. o. *hajánál fogta; szarvánál ragadta meg; annál fogva, minél fogva.* Melly esetben az állapító *on* raggal cserélthetik föl 's ez szokottabb is amannál, p. *szarvon fogta, nyakon kapta.*

2) Vonzatik hasonlítást jelentő szóktól, melyek a' hasonlítás' középfokai, midőn azon tárgy, mellyhez más tárgyat hasonlítunk, *nál* ragot vesz föl, p. o. *az arany drágább az ezüstnél; nincs szebb virág a' rózsánál.* Midőn a' *nál*am *nál*ad stb hasonlítottatnak, újra *nál* ragot vesznek föl; de az ki is hagyatik, p. o. *nálánál*, vagy: *nál*a jobb embert nem tudok.

3) Valamelly foglalkozás mellett töltött idő is *nál* raggal fejeztetik ki; p. o. *Roszul lett az ebédnél; sírt a' temetésnél.* Melly esetben e' névutóval is felcserélthetetik: *közben.* *Munka közben elaludt.*

4) A' bolti, fogadói 's hasonló czímnevek *nál* raggal használtatnak: *az arany bikánál; a' szarvasnál.* Nem magyarosak illy felírások: *Vendégfogadó a' nádorhoz, oroszlánhoz.*

Miféle ragokkal és névutókkal cserélthetetik fel néha a' veszteglő rag?

1) A' mellett, között, közben névutókkal hely-, tér- és időt jelentő neveknel, p. o. *a' vivásnál* (vivás közben) *megsebesedett; Mohácsnál* (Mohács mellett) *nagy ütközet volt.*

2) Némelly vidéken a' hoz helyett hibásan; p. o. *gyere nálam, e' helyett: hozzám.*

3) Szinte hibásan használtatik néhol a' távolító rag helyett, p. o. *szebb tőlem* (régies).

Hasonlító: *kép, képen*; időrag: *kor*; osztó: *anként* stb, tömegesítő: *astúl*.

Mit kell ezen ragokról előleg megjegyezniünk?

A' hasonlító, osztó, tömegesítő, 's időrag tulajdonképen határozó értelműek; minél fogva mentek minden szorosabb vonzattól 's bármelly rokon értelmű szóval viszonyba jöhetnek. 'S e' végett csupán értelmökre kell ügyelnünk, hogy a' mondatot helyesen állítsuk össze.

Mit jelent a' hasonlító kép, képen, ként, 's miféle nevekhez függesztethetik?

1) A' *kép, képen* rag már nevében viseli jelentését, jelent tudniillik hasonlítást 's rokon értelmű a' *gyanánt, szerint, módon, mint* szókkal, mellyekkel fel is cserélhető, 's függesztethetik minden szóhoz, mellyhez valamit hasonlítunk: *csigakép mászott elő*, azaz: *mint* csiga; *semmikép nem tud haladni*, azaz: semmi módon. Néha *ül ül* ragokkal is fölcseréltetik: *példaképen, példaül*.

2) A' *ként* inkább helyettesítő, 's a' *gyanánt, szerint* névutókkal 's a' *mint* szóval rokon, mellyel föl is cserélthetik, p. o. *magamként*, azaz: *mint* magam. *Istenként imádják*, azaz: *isten gyanánt*. Innen származtak: az *akként, ekként, azonként*.

Jegyzet. A' régiek a' *ként* helyett *ént*-et használtak hasonló értelemmel, p. o. *legyen neked a' te beszédedént*, most: *beszédedként*, vagy *beszéded szerint*.

Mit jelent a' tömegesítő a stúl, o stúl stb?

Ezen rag szinte nevével hordja jelentését is, azaz: tömegesítés', összefoglalás' értelmét adja a' neveknek, mellyekhez kapcsoltatik 's többnyire az együtt, egész szókkal oldathatik föl, p. o. *lelkestül testestül*; *oda vagyunk falustül*, azaz: a' faluval együtt.

Miféle sz khoz kapcsoltatik az osztó a-nként stb?

1) Minden töszámnévhez, u. m. *egyenként*, *kettőnként*, *hármanként*, *ötönként*, *hatonként*, *százanként*.

2) Minden neveihez olly tárgyaknak, mellyek mint egyenlő részei valamelly egésznek, különvételnek sorozatba, p. o. *házanként*, *darabonként*, *fokonként*, *évenként*, *közönként*, *koronként*.

Ez esetben gyakran felváltható a) a' *ról*, *ra* ragokkal, p. *ház-ról* *ház-ra*, *időről* *időre*; b) a' *számra* szóval, p. *darabonként*, *forintonként*, azaz: *darab*, *forint számra*.

Jegyzet. Ide tartozik a' *naponként* is, azaz: *napról* *napra*, mi helyett hibásan a' *naponta* szó kezd elharapozni, mi egészen mást jelent, indniillik: *nappal*, valamint éjente=éjjel, régente=régen, ifjonta=ifju korban. Illy gondatlan felcseréléssel nem műveljük a' nyelvet, de szegényítjük, kiölvén egyes szavalt az által, hogy értelmöktől megfosztottuk 's olly értelemre vittük át, mellynek kifejezésére más élőszó is van.

Mit jelent a' kor időrag 's miféle szókhöz függesztetik?

Ez szinte nevében hordja jelentését; járulhat minden időt jelentő nevekhez, p. o. *tavaszkor*, *múltkor*, *aratáskor*.

Jegyzet. Minthogy a' helyragok többnyire időt is jelentenek, a' *kor* helyett gyakran egyéb ragok is használtatnak, és pedig néhol kizárólag, néhol közösen, p. o. *hajnalkor* vagy *hajnalban*, *délkor* *délben*; *tavaszkor* *tavaszzal*, *őszkor* *őszszel*.

Különösebben használtatik a' *kor* ezen szók-nál: a) *éjféلكor*, *múltkor*, *aratáskor*, *szüret-*

kor stb, midőn tudniillik csupán időpontot, nem pedig hosszú időt akarunk kifejezni.

b) Az állapotó használtatik ezen szóknál: *télen, nyáron, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken, szombaton; vasárnapon* helyett a' rövidebb *vasárnap* használtatik.

c) A' marasztaló használtatik: *évbén, esztendőben, minapában, hajdanában, időben, korban* (időn, koron is mondatik).

d) A' társasító használtatik: *tavaszzal ősszel, múlt úttal, alkalommal* (azaz: a' múlt út' alkalom' idején).

e) Kitűzött időhatárt jelent a' felható, p. o. *mára, holnapra*.

Midőn hosszabb időt akarunk jelenteni: *közbe, fogva*, a' *hoz* raggal együtt használtatik, p. o. *mához egy vagy két stb hétre, mához esztendőre*.

Midőn átmenetelt akarunk kifejezni egy időről másra, a' lehető rag' társaságában használjuk a' felható ragot, p. o. *márol holnapra, szerdáról csütörtökre*.

f) Az *ig* véghatárt jelent, p. *egy hétig, hónapig*.

Midőn a' két véghatárt akarjuk kifejezni, a' *től* társaságában használjuk, 's ekkor a' *től* a' kezdetet, az *ig* a' véget jelenti, p. o. *Hétfőtől szombatig, mától holnapig*.

g) A' szokottabb időnevek így ragoztatnak: *perczben, pillanatban, órában* (órán), *napon* vagy *nap*, *heten, hétfőn* stb, *hónapban*, *évben*, *esztendőben* (éven, esztendőn), *tizedben*, *században*, *időben*, *korban*, *tavaszzal*, *ősszel*,

télen nyáron, hajnalban, reggel, délen, este, éjjel, alkonyodáskor, éjféلكor, első harangozáskor; asztal fölött; ebéd, munka közben, ebédkor, vacsora kor, mindenkor, soha stb.

Miféle ragokat vesznek föl különösen a' helyek', helységek' tulajdonnevei?

A' várak', városok', faluk' és puszták' neveihez a' *hova?* *honnan?* és *hol?* kérdésekre járuló ragokra nézve a' nyelvszokás ingadozó; mit e' tekintetben határozni lehet, következő:

1) Azon helyneveknél, melyekhez a' *hol?* kérdésre *on*, *én*, *ön*, *n* állapító-rag függesztetik, a' *hová?* kérdésre általában *ra*, *re*, a' *honnan?* kérdésre pedig *ról*, *ről* használtatik, p. o. *Budá-n*, tehát *Budá-ra*, *Budá-ról*; *Pest-en*, tehát *Pest-re*, *Pest-ről*.

2) Azon helyneveknél pedig, melyeknél a' *hol?* kérdésre *ben*, *lan* felel meg, a' *hová?* kérdés *be*, *ba*, a' *honnan?* *ből*, *ből* ragot kíván, p. o. *Pozson-ban*, tehát *Pozson-ba*, *Pozson-ból*.

3) Szokásban van némelly helyneveknél, a' *hol?* kérdésre *on*, vagy *ben* rag helyett *att*, *ett*, *ott*, *t*, képzővel is felelni, p. o. *Fejérvár-on*, vagy *Fejérvár-ott*; *Győr-ben*, vagy *Győr-ött*. Az ilyeneknél a' *hová?* kérdésre *ra* *re*, *be* *ba* helyett *vá*, *vé* raggal is felelhetünk, p. o. *Fejérvárrá*, *Győrré*.

Az itt előadott 1. és 2. szabályokra nézve pedig következők figyelembe veendőek:

1) *on*, *én*, *ön*, *n*, tehát *ra*, *re*, és *ról*, *ről* ragokat vesznek fel:

a) A magánhangzón végződő helynevek többnyire, de az *i* végzetűek kétesek.

b) A' *b, cz, cs, d, f, g, gy, j, k, l, ly, p, r, s, sz, t, ty, z*, és *zs* végzetűek, p. o. *Vereb-en, Vereb-re, Vereb-ről; Horpács-on, Horpács-ra, Horpács-ról*. Kivételnek: *Zágráb, Győr, Sátoralja-Ujhely, Érsekújvár, Eger, Modor, Nagyszombat, Rimaszombat*.

2) *ben*, tehát *be*, és *ből* ragokat kívánnak:

a) A' világrészek', birodalmak', országok', tartományok', vármegyék', szigetek', vidékek', erdők', ligetek' nevei, p. o. *Afrikából Ázsiába költözött; Indiában telepedett meg*.

6) A' külföldi városok' nevei, akarmilly végzetűek legyenek, p. o. *Bécs, Lincz, Prága, Dresda*.

c) Az *m* végzetűek, p. o. *Veszprém, Komárom, Bajom*.

d) Az *n* és *ny* végzetűek, p. o. *Surány, Párkány*.

Névutók' vonzata.

Mit kell a' névutók' vonzatáról figyelemben tartani?

A' névutók nagy részt önálló, minden esetre pedig világos értelmű szók lévén, minden rokon értelmű nevekkel állhatnak viszonyban, például a' helyhatározó névutók minthogy időt, sőt néhány más viszonyt is jelent, mind hely- mind idő-, sőt egyéb nevekhez is függesztethetnek; ellenben az időjelentő *óta* csupán időnevekhez, az *után* pedig mind hely- mind időnevekhez, p. o. *ház körül, Jakab nap körül; Duna felől jön; más fe-*

lól beszél; tegnap óta; de nem mondhatom: a város óta, hanem a várostól kezdve. A' miattot nem kell összezavarni a' végett-el; az okot fejez ki, ez pedig czélt, p. o. egy szó miatt megharagudott rám; egy szó végett az egész szótárt átlapozta.

Azon névutók- 's illetőleg határozókat, melyek ragozott nevet kívánnak, alább fogjuk előadni.

Töb b v o n z a t.

Mit kell a' több vonzatról tudnunk?

Az előadottakból kitetszik:

1) Hogy ugyanazon szó változó viszonyai szerint különböző ragokat vonzhat; p. o. *katonának áll; az ember testből lélekből áll; a' ruha testhez áll; az asztalon áll; kötelességében; tisztében áll. Tartok tőle; vele tartok; Budának tartok; nagyra tartja magát; egy napig tart; két forinton vagy forint-ra tartja; gyűlést tart stb.*

2) Ugyan egy szó többféle viszonyban állhatván más szókkal, többféle ragot vagy névutót vonzhat ugyanazon mondatban, p. o. *meggyőződésből ragaszkodik elveihez.* Azonban itt csupán a' szorosabb viszonyokat kívánjuk megemlíteni, melyek szerint bizonyos ragok, névutók kényszerűleg szoktak együtt járni, vagy legalább egymás' társaságában 's ha az értelem úgy hozza magával, egymást kiegészítőleg fordulnak elő. Az első rendűeket szorosabb viszonyú ragoknak, az utóbbiakat társas ragoknak lehetne nevezni.

Melleyek a' szoros viszonyú ragok?

1) A' birtokviszonyt kifejező ragok, u. m. a' birtokvonzó *nek* és a' megfelelő személyragok: *a* *e* (ok ök), *ai ei* (aik eik), melleyek a' birtokot a' birtokossal összekötik, p. o. *Merre zúgnak habjai Tiszának Dunának. Istennek országa; minnek után a* stb.

2) A' cselekvő igék' ragozata 's a' tárgyeseti rag, melleyek közt a' vonzatot még az teszi szorosabbá és határozottabbá, hogy a' mint a' tárgyesetragos név határozott vagy határozatlan értelmű, éppen olly alaku ragozatot vesz föl az igeis, p. o. *levelet várok, a' levelet várom.*

1. *Jegyzet.* A' birtokviszonyt kifejező *nek* 's az *a* *e* stb személyragok annyiban nem csak szorosabb viszonyu ragok, hanem elválhatlanok is, mennyiben a' birtokvonzó *nek* ragos név mellett okvetetlen kell egy személyragos névnek állania, melly amazzal viszonyban van. Nem okoz változást, ha a' *nek* rag kihagyatik, mi egyébiránt csak akkor történhetik, midőn a' *nek* ragos szó elül áll 's igen hosszú jelzővel vagy éppen közbe szúrt mondattal a' személyragos névtől elválasztva nincs. (Lásd bővebben fönnebb a' *nek* rag' vonzatát). Valamint az sem változtat a' dolgon, hogy a' személyragos név egyedül is állhat, mert a' személyrag után okvetetlen kell valamelly birtokost gondolnunk. Így p. o. ha mondom: *háza*, hozzá gondolom: *Péternek* vagy *Pálnak* stb.

2) A' cselekvő igék' mellett is gyakran elhallgattatik a' tárgyesetragos név, vagy a' tárgyesetrag rövidség' okaért (mint fönnebb a' *nek*-ről mondtuk) kihagyatik, p. o. *Ne hagyd magad' (-at), kender'(-t) nyúni megyek* stb. Valamint másfelől a' tárgyesetragos név is gyakran ige nélkül áll, mint e' felkiáltásokban: *tűzet! vizet!* (azaz: adjatok v. kérek). De éppen az bizonyítja szoros viszonyaikat, 's némileg elválhatlanságokat, hogy egyiket a' másik nélkül gondolni nem lehet, vagy is.

ha az egyiket kimondtuk, gondolni kell a' másikat, habár nyilván kimondani nem tartjuk is szükségesnek.

3) Ide tartoznak némileg a' névutók 's határozók is, melyek ragozott nevek után járulnak, p. o. *házon kívül; magával együtt.*

4) Szinte illy viszonyban állnak a' *van, nincs, sincs* ige mellett a' tulajdonító *nek* 's a' 3-ik személyragok: *a e* (al ei) stb, p. o. *Péternek sok háza van.* A' személyragos név azonban egyedül is állhat; de mindig visszamutatva egy tulajdonító ragos névre, mely elhallgatva, vagy előbb kimondva volt, p. o. *sok baja van,* azaz: valakinek.

E' szabály szerint alakulnak ezen mondatok is:

nekem van pénzem
neked van pénzed
nek-i van pénz-e stb.

Melly mondatokban a' *nekem neked* stb, többnyire elhallgattatik, 's csupán akkor tétetik ki, midőn a' nyomatosság kívánja.

Mellyek a' társas ragok?

Társas ragoknak neveztetnek azok, melyek ugyan egy szótól vonzatva szoros viszonyban állnak avval is, egymással is, 's hiba nélkül más rokon raggal föl nem cserélhetők, azonban egymást okvetlenül nem föltételezik, 's értelemcsonkítás nélkül külön is állhatnak. Illyenek a' helyragok (melyekről l. fönnebb). Különösen pedig: 1) *től—ig;* *Uralkodom Pesttől Hortobágyig.* (Hibásan mondanók ugyanazt akarva kifejezni: *Pestről Hortobágyig.*

2) *ról — ra,* p. o. *Márról holnapra tengődik. Hétfőről Keddre halasztottam.* (Hibásan mondanók a' fönnebbi értelemben: *mától holnapra*).

3) a' *vel* és *at, et* ragok az *ért* ige mellett, p. o. *egy et ért vele*.

4) Sokkal tágabb 's változóbb viszony van a' *vel* és különböző ragok 's névutók között, melyek: *ben, be, ról, ra, on, ellen, miatt* stb; p. o. *Megosztozik czimbordával a' nyereségén. Apja' jószágában testvéreivel osztozott. A közadóról vitatkozik pártfeleivel. Barátaival szövetkezik irigyei ellen. Összeveszett szomszédjával egy rossz guba miatt* stb.

Igekötők' vonzata.

Mi az igekötők' vonzata?

Az igekötők, mik a' szórend' különbféle szabályai szerint az igének majd elébe majd utána tétetnek, következő rokonértelmű ragot vonzanak: u. m.

át, által: on, en, ön, ragos nevet, p. o. a' viz-en át-vitte.

alá: nek — p. o. alá-ment a' völgy-nek.

be, bele: be — p. o. be-taszította a' Duna-ba.

el: től — p. o. el-vette től-e

ellen, ellent: nek — p. o. ellent-állott nek-i.

fel: ra — p. o. fel-repült a' ház-ra.

ki: ből — p. o. ki-vonta hüvelyé-ből.

le: ról — p. o. le-mondott hivataláról.

össze: vel — p. o. össze-jött vel-e.

rá: ra — p. o. rá-beszélte a' házasság-ra.

{ egybe: vel — p. o. egybe-olvadt vel-e.

{ együtt: vel — p. o. együtt-tart vel-ök.

Ide tartoznak még az *elő, hátra, szét, vissza, fenn, meg*; de ezeknél inkább az ige' értelme határozza meg, melly esetben milly ragú név tétessék melléjük.

Ezeket végre: *be, le, hátra, elé, fel, alá, ki, a' felé* névutó helyett *nek* raggal is használják némelly dunántuli vidékeken, így: *arra be-nek, arra fel-nek, arra ki-nek ment*, e' helyett: *arra befelé, arra felfelé, arra kifelé*.

Határozók' vonzata.

Miféle ragokat vonzanak a' határozók?

A' határozók kétfélék: helyhatározók, és különféle értelműek.

1) A' helyhatározók következők:

Alul, belül, elül, fölül, hátul, innen, túl, kívül, keresztül.

Ezek e' kérdésre: *hol?* mindnyájan állapotó ragos nevet vonzanak, p. o. *ház on alul, kerten belül, réten fölül.*

2) A' különféle értelműek közül a' *benn, bent*, marasztaló ragos nevet vonz, p. o. *bent van a' ház ban; a' képest, közel, közelítő* ragost, pl. *ahhoz képest, a' városhoz közel.*

Fenn, fent, állapotó ragost, p. o. *fenn van a' fán.*

Messze, távul, tova, távolító ragost, pl. *házjától távul; Debreczen messze van Pest-től; tova szakadt barátaitól.*

Nézve, nézvest, felhatóragost, pl. *arra nézve* vagy *nézvest.*

Fogva, eszközneveknél veszteglő ragot, időne-

veknél távolító ragot, — pl. *kezé n él fogva*; *mától fogva*.

Együtt, -*vel* ragot, pl. *fiával együtt elutazott*. Az össze az *együtt*-tel rokon értelemben vétetvén, szinte *vel* ragot vonz a' régiek szerint, pl. az *emberekkel össze*, azaz: *együtt*.

Köt- és indulatszók' vonzata.

Melly ragokat vonzanak a' köt- és indulatszók?

1) A' kötszók mindenkor több szót vagy mondatot foglalván együvé, magán nem állhatnak, különösen:

a) Az *és*, a' mondat' elejére nem tétethetik, ha csak az előző szó vagy mondat alattomban nem értetik. Rendesen tehát más szó vagy mondat előzi meg, melyeket összeköt, de egyéb ereje nem lévén, a' ragozásra semmi hatása nincs, pl. *én és ő ott voltunk*. *Engem elűztek, és neki jutalmat adtak*. *Meg-gel* fölcserélthetetik egyes szóknál, p. o. *ez, meg az; egy, meg kettő, az három*.

b) A' *minél*, mindenkor *annál*-t, egyszersmind a' hasonlítás' középfokán álló nevet vonz maga mellé, pl. *minél jobb, annál kedvesebb; minél előbb jössz, annál szivesebben látlak*.

Jegyzet. A' *mennél* és *mentől* a' *mind* vagy *mend* szóból eredvén, a' régieknél a' hasonlítás' felső fokát fejezte ki, pl. *mend től* vagy *mendnél* *gonosz*, anynyi volt, mint: *mindnél* *gonoszabb*, azaz: *leggonoszabb* = pessimus; *mend től*, vagy *mendnél* *nagyobb*, anynyi mint: *mindnél* *nagyobb*, azaz: *legnagyobb* = maximus. (Münchener codex) Innen maradt fel a' mai nyelvben is az ilyen kifejezés: *mennél*, vagy, *mentől hamarabb*, azaz: igen hamar, vagy lehető leghamarabb.

c) Az *úgy* és *olly* felváltva használtatik a' főneveknél, pl. *én szint úgy ember vagyok mint te,* és: *én szint olly ember vagyok, mint te.*

A' határozóknál mindig az *olly*, *ollyan* van szokásban, pl. *olly igen szeretem, hogy meghalnék érte; olly szépen ír.*

2) Az indulatszók közül:

a) *Jaj*, *ne*, *nesze*, tulajdonító ragú neveket kívánnak, pl. *jaj nekem! ne neked.*

b) A' *nosza* és *uszu* vagy *utczu*, *rajta*-val használtatnak, a' *hajh* pedig *rá*-val, pl. *nosza rajta! uszu rajta! hajh rá!*

c) Az *oh*, *ha*, *bárcsak*, *vajmi*, *vajha*, rendszeren ohajtó módú igével szövetkeznek, pl. *oh ha tudnám! bárcsak megnéznéd! vajmi szép lenne! vajha kijőne!*

Az igék' egymásközti vonzata.]

Mit kell az igék' egymás közti vonzatáról tudnunk?

1) Ha a' mondatban két ige van kötszó nélkül: az egyiknek határtalan módban kell állania, pl. *akarom tudni; kívánom értesíteni.*

2) Midőn ezen határtalan módot személy szerint kívánjuk meghatározni, vagy nagyobb nyomatosság' kedvéért is: a' határtalan módú ige személyragozva használtatik, pl. *ír-nom kell; illik elmenned.*

Jegyzet. Ezen határtalan módok: *mehetni*, és *lehet menni*, a' köz életben és az irodalomban is, felcseréltetnek egymással, noha értelmök különböző annyiban, hogy amaz tehetséget, ez lehetséget fejez ki. Így pl. cs: *mehetni*, azt teszi, hogy bennünk nincs hiba, ké-

szen vagyunk, fegyverkezve vagyunk, — ez pedig *lehet menni*, azt, hogy nincs gát, nincs akadály, melly bennünket a' menéstől visszatartóztatna. Így a' fejezet mondhatni ugyan feketének, mert tehetségünkben áll, hogy feketének mondjuk; de nem lehet feketének mondani, mert a' fejez kizárja a' fekete' eszméjét, tehát nem fekete. Így: *nem fizethetek*, mert nincs pénzem; v. nincs tehetségemben; *nem lehet fizetnem*, mert nincs, ki felvegye a' pénzt, v. más akadály miatt. Szóval, az első esetben mindig a' *tud, bír, képes* szók' értelme lapang, a' másodikban az *illik, szabad, helyes, lehetséges* szóké. Egyébiránt ezen különbség, mikép a' fennebbi példákból is lehet látni, a *hat het* képzőségk' többi módjaira is kiterjesztendő.

4) A' *szabad, nehéz, könnyű, lehetetlen* melléknevek, épen úgy, mintha személytelen igék volnának, határtalan módú igéket vonzanak, vagy személyraggal vagy a' nélkül, pl. *szabad tudni*, vagy, *tudnom*; *lehetetlen felfogni*, vagy, *felfognom* stb. Ezen kifejezésekben mindenkor a' *van* ige hallgattatik el.

A' régiek személyragozták a' határtalan módú igéket akkor is, midőn személyes ige mellett állanak segédül, pl. *akarom tennem*.

Igenevek' vonzata.

Miféle ragokat vonzanak az igenevek vagyis részesülők?

1) Az igenevek' vonzata ugyanaz, melly az igéké, mellyektől erednek, pl. *sok a t tanuló, keveset tudó, sok kal bíró, kevésről rendelkező*.

2) A' *való*, minthogy létezést, birtokot, származást, használtatást, alkalmasságot jelent, ezen különböző viszonyokhoz képest különböző

ragokat vonz, pl. *katoná-nak való, ház-ba való, bor-ra való, Pest-re való, Pest-ről való, arany-ból való, Bécs-ből való, nyak-ra való, semmi-re való, mindenek felett való, alá való, alattvaló. Egyébiránt a' valót:*

a) Helyneveknél *i* képzővel lehet felcserélni, pl. *Pestre való, vagy, Pestről való, vagy pesti.*

b) Hol az értelem nem zavartatik, különösen az *ás és, atal etel* végű részesülők, és szinte igéktől származó állapotjegyzők mellett, egészen is kihagyhatni, pl. *nagyra vágás, arra nézve, szemre hányás, várba menetel, mennybe menetel. Ha pedig*

c) *A' való'* kihagyásával az értelem csonkúlna, rövidség' okáért *a'* névutók *i* képzőt vesznek fel, pl. *a' Mátra feletti felhő; Duna mellett ti városok; földalatti barlangok.* — Ezen szabály alá esnek *a'* helyhatározók is: *alul, belül, elül, fölül, kívül, innen, túl, p. o. házon kívüli, Dunán inneni és túli kerület.* Az újabb divat hasonló esetben még némelly ragokra is kiterjeszti az *i* képzőt, pl. *a' bogarakról értekezésében sok tanulságost mondott;* mit azonban igen csinján és ovatosan kell használni, annyival inkább, mert *a'* mondat' más fordulata által könnyen kikerülhető, pl. *értekezésében a' bogarakról, sok tanulságost mondott, vagy: a' bogarakról értekeztében.*

d) Midőn *a' való,* *a' be* vagy *ből* után következik, *beli* képzővel lehet felváltani, pl. *kertből való* vagy, *kertbeli, házba való, vagy, házbeli.*

3) *A' levő, ben, on* és *nál* ragokat vonz, pl. *házban levő bútorok; hidon levő korlát; a'*

Bodrognál levő lápok. Szövetkezik továbbá többnyire minden névutóval, pl. *a' kert alatt levő tölgyfa; a' hegy megetté levő rét.* Ha *ben* után következik, szinte *beli* képzővel lehet felcserélni, pl. *kert ben levő*, vagy, *kert beli*. Egyébiránt, midőn kihagyatik, a' ragok és névutók a' valóról adott szabályokat követik.

Jegyzet. Midőn a' részesülő főnév' értelmében vétetik, annak szabályait követi.

Cselekvő igék' vonzata.

Mit kell a' cselekvő igék' vonzatáról különösen figyelemben tartani?

1) A' cselekvő igéknek kétféle ragozásuk lévén, u. m. határozott, és határozatlan alakú, egyiket a' másikkal felcserélni nem szabad, különben magyartalansági hibát követünk el, pl. hibásan mondanók: *lát ok a' lovat*, e' helyett: *lát o m a' lovat*.

2) A' cselekvő igék mind a' két alakban tárgyesetragos nevet vonzanak; miért is mindig a' tárgyesetragos névre kell ügyelnünk, hogy az igék' ragozási alakját meghatározhassuk.

Mikor kell határozott alakú igével élnünk?

Általában midőn a' cselekvő ige határozott értelmű nevek' tárgyeset-ragával van viszonyban, ilyenek:

1) A' névelős szók' tárgyesete, p. o. *kerülöm a' roszt, követem a' jót.*

Ide tartoznak azon nevek' tárgyesetei is, melyeket: *az, ez az, azon, ezen, amaz emez, imez, ugyanaz, ugyanez; ugyanazon, ugyanezen,*

azonegy, ezenegy névmások előznek még, pl. *ugyanazon napot látjuk mindenütt.*

2) A' személyragos nevek' tárgyesetei, p. o. *maga lovát dicséri.*

3) A' tulajdonnevek' tárgyesetei; p. o. *Hunyadit látta álmában.*

4) A' visszatérő névmás' tárgyesetei, midőn velők az ige személyre megegyezik, pl. *magamat fárasztom, magadat fárasztod, magunkat szeretem.*

5) A' következő névmások' tárgyesetei: *ő, az, ez, ugyanaz, ugyanez, azon ezen, amaz emez, azonegy ezenegy,* pl. *Azt kívánom hogy őt jóra vezesd.*

6) Az *ik* végű névmások' tárgyesetei, pl. *mellyiket kívánod?*

7) A' *mindnyája, mindnyájok*' tárgyesetei, pl. *mindnyájokat elvitte a' halál.*

Mi kivételek vannak a' fönnebbi szabálytól?

Midőn a' fönnebb elősorolt tárgyesetragos nevek elvesztik határozottságokat, vagy olly szóra mutatnak vissza, melly határozatlan, szinte határozatlan alakú igével viszonyulnak; ilyenek:

1) *Azt ezt,* midőn határozatlan névre mutat vissza; p. o. *Pénzt kérek tőled. Hisz' azt adod,* azaz: pénzt.

2) A' tulajdonnév, midőn megszűnik az lenni, szinte elveszti határozottságát 's tárgyesete nem vonz határozott alakú igét; pl. *Mindenütt Budát látok,* azaz: ollyféle várost, mint Buda. Mi egészen különböző ettől: *Mindenütt Budát látom.*

3) A' személyragos nevek néha szinte elvesztik határozottságokat, tárgyeseteik ilyenkor határozatlan alakú igével társulnak, pl. *fogj be két lovadat*, azaz: fogj be két lovat a' sok közül, melyek a' tiéid.

A' *vásárfia*, *asztalfia* egy szónak tekintetvén az általános szabályok alá esik, pl. *vásárfiát hozok*. A' *vásárfiát elhozom*.

4) Az *ik* végezetű személyragozott névmások csak, midőn harmadik személyt jelentenek, határozottak; különben tárgyeseteik mind a' két alakú igét megszenvedik, p. o. *mellyikünket választád vezérül?* azaz mellyiket közölünk. *Mind egyikünket* (azaz mindegyiket közölünk) *üldöz a' sors*.

Ide számítandók az *ik*-es számnevek is, midőn névmás' értelmében használatnak, de csak a' fönnebbi személyragokkal egyesülve, különben az általános szabályt követik; pl. *Tizedikünket sem vesz föl társaságába*, azaz: tizünk közül egyet sem.

Mind ezen személyragozott *ik* végű nevek' tárgyesetei csak a' többes számban jöhetnek illy vonzatba, midőn némi módosítással a' *minket*, *ti-teket*' értelmében használatnak.

Mikor kell határozatlan alakú igével él-nünk?

Általában mikor az igével viszonyban levő tárgyeset határozatlan értelmű. Ilyenek:

1) A' kérdő névmások' tárgyesetei, pl. *kit keresz?* *mit akarsz?*

2) A' következő személytelen névmások' tárgyesetei u. m. *valaki*, *akárki*, *senki*, *valami*, a-

kármi, semmi, kisé, misé, valamelly, némelly, minden, és az elavúlt néki, pl. mindent elvesztett, semmit sem nyert.

3) Az *engem téged, minket titeket*, és a' melyek ezek helyett használtatnak, u. m. *mindnyájunkat, mindnyájatokat, bennünket, benneteket.*

Ide tartoznak a' *magam magad, magunk magatok* tárgyesetei is, midőn visszatérő értelmöket elvesztvén személyes névmás gyanánt használtatnak, p. o. *magamat talál sz otthonn, bármikor jősz. Magadat lát ott a' hegyen.*

A' *lak lek*, két személyű rag is illy tárgyesetek mellett használtatik, pl. *téged látlak.*

4) A' *hány, mennyi, annyi, mi, millyen, melly, minő, miféle, micsodás* névmások' tárgyesetei, ha szinte névelő volna is előttök, p. o. a' *mit kívánsz, a' millyet parancsol sz, olyannal szolgálok.*

5) Határozatlan alakú ige áll mind azon tárgyesetek mellett is, mellyek (l. fönnebb a kivételeket) határozottságokat elvesztették; p. o. *Ha pénz kell, azt adok; ha ruha kell, azt is csináltatok; de jól viseld magad.*

6) Minden név' tárgyesete, melly személyragozva nincs, 's mellyet névelő nem előz meg, p. o. *embert keresek; fát ültetek* stb.

Jegyzet. Az öszves szabályokban különösen megemlített nevek' tárgyeseteit ki kell vennünk ezen sarkalatos szabály alól. Illyenek p. o. az *ik* végű névmások: *mellyiket kívánod.*

7) Midőn két vagy több mondatot, mellyekben részint határozott, részint határozatlan értelmű tárgyesetek vannak, egy igével kapcsolunk össze,

ezen ige határozott vagy határozatlan alakja az utolsó tárgyeset-ragos névtől függ, p. o. *sem téged sem őt nem látom; sem őt kérdezni sem téged hallgatni nem akarunk*, e' helyett: *sem őt nem akarjuk sem téged nem akarunk*.

Az igék' mód- és időbeli vonzata.

Mikor élünk jelentő móddal?

Jelentő móddal élünk, midőn az alanyról valamit egyszerűen állítunk, vagyis, a' cselekvést, szenvedést vagy állapotot, más egyébre vonatkozás nélkül úgy állítjuk elő, mint volt, vagy mint van, vagy mint lesz, p. *Könyvet vettem. Tanulással töltöm az időt. Szorgalmamért dicsérni fog a tyám.*

Mikor élünk a' jelentő mód' jelen idejével?

A' jelentő mód' jelen idejével élünk, midőn az alanynak azon állapotját fejezzük ki, melyben jelennen valósággal van, vagy folytonosan létezik, p. *A' föld a' nap körül forog. A' Dunán sok gőzhajó jár.*

Mi helyett használjuk még a' jelen időt?

1) Jövő idő helyett, midőn tudniillik a' mondatban olly szó fordul elő, melly már magában kifejezi a' jövőt, millyenek: *holnap, esztendőre, egy hét múlva, nem sokára, utóbb, majd, később*, vagy ha már a' mondat összefüggéséből világosan kitűnik, hogy jövőről van szó, p. *Holnap útnak indulok. Esztendőre jobban tanulok. Nem sokára beköszönt a' tél. Mielőtt elmennék, még*

látjuk egymást. Elvárom, mire fordul sorsom. Megemlékezem rólad, míg élek. A' jövő időnek illyetén kifejezése helyesebb, és magyarosabb, mint-ha így szólnánk: Holnap utnak fogok indulni. Esztendőre jobban fogok tanulni. Nem sokára be fog köszönteni a' tél stb.

2) Helyesen élünk vele az ohajtó mód' múltja helyett, midőn az ohajtó' múltjaiban levő *volna* szó kétszer jön elő egymás után; melly esetben az első múlt összetett félmulttal, a' másik jelen idővel fölcserélhető; p. *Ha azt tudom vala, máskép tessek*, e' helyett: *ha azt tudtam volna, máskép tettem volna. Ha tőlem függ vala, ez nem történik*, e' helyett: *ha tőlem függött volna, ez nem történt volna*; minthogy itt is, mint a' jövő időre nézve megjegyzők, áll már valamelly szó (a' *ha*), melly a' föltételes cselekvést vagy állapotot kifejezi.

3) Az ohajtó mód' jelen ideje helyett, a' fentebbiekhez hasonló feltételes mondatokban; p. *Ha gazdag vagyok, egészen máskép élek*, azaz, *ha gazdag volnék, egészen máskép élnék.*

Jegyzet. Szokás a' történetíróknál, továbbá a' regényekben múlt helyett jelen időt használni, mi által az elmúltak mintegy a' jelenbe szemelnk elé idéztetnek, és ez által élénkséget nyernek.

Milly jelentése van a' félmúlt időnek, és mikor használandó?

A' félmúlt idő közép helyet foglal a' jelen, és múlt között 's jelent cselekvést, szenvedést, vagy állapotot, melly részint már elmúlt, részint még folyamatban van. Ennél fogva használtatik 1-ör az elbeszélésekben, midőn valamelly elkezdett, de be-

nem végzett eseményről van szó, p. *Felállott, és szóla v. szól vala a' gyülekezethez*: mi egészen más, mint: *felállott, és szólt*; első esetben tudniillik a' szólás' folytatása, a' másokban bevégezése értetik. — Nevezetesen félmultat vonzanak magok után az: *épen, alig, mígnem, alighogy, épenhogy* kötszók, p. *Épen rólad gondolkozám, midőn beléptél hozzám. Alig végzém dolgomat, már új munka várt reám. Még nem messze halada hajónk, midőn hirtelen zátonyra ment. Alighogy elszenderülék, felverték álmomból.*

2) Különösen az összetett félmúlt használtatik az ohajtói múlt helyett feltételes mondatokban, a' kellemetlenül összetorlódozó *volna'* kikerülésére, p. *Irok vala, ha időm engedi, vagy engedé,* e' helyett: *irtam volna, ha időm engedte volna.* Es ez különböző eset a' jelen idő alatt mondtól. Általában ezen szabályok által az írói nyelvben igen finom megkülönböztetésekkel élhetünk, p. különböznek e' következők: *Ha tőlem függ vala* (múltban), *ez nem történik* (jelenben). *Ha tőlem függ vala, ez nem történt volna* (mind kettő múltban). *Ha tőlem függ vala, ez nem történék* (mind kettő egy múltban). *Ha tőlem függ* (jelenben vagy folytonosan), *ez nem történik* (szinte jelenben). *Ha tőlem függ* (jelenben vagy folytonosan), *ez nem történék vagy történik vala* (múltban).

Mikor van helye az egyszerű múlt időnek?

Midőn azt akarjuk jelteni, hogy bizonyos cselekvés, szenvedés, vagy állapot tökéletesen bevégeztetett, p. *Csak evett, ivott, alutt, és hanyélt; nem kár érte, hogy meghalt.*

Mit jelent az összetett, vagy rég múlt idő, és mikor használandó?

Az összetett, vagy régmúlt idő azt jelenti, hogy bizonyos cselekvés, szenvedés, vagy állapot nemcsak elmúlt, de azóta már valami más is történt. Akkor élünk tehát vele, midőn tudatni akarjuk, hogy egyik múlt a' másik múltat megelőzte, p. *Sokáig vártam volt reád, míg eljöttél, azaz: előbb vártam, azután jöttél. Miután Árpád Magyarországot elfoglalta vala, Pusztaszeren gyűlést tartott, azaz: előbb Magyarországot foglalta el, azután tartott gyűlést.* Az elbeszélőnek erre különös figyelemmel kell lennie, hogy a' történetek' természetes sorát híven adja.

Mikor van helye az egyszerű jövőnek?

Az egyszerű, vagyis *and end* képzős jövő helyesen csak feltételes mondatokban használtatik, mint azt régi nyelvemlékeink bizonyítják, p. *Valahányszor felserken end esz, elmédbe jussanak az áldott Istennek ajándoki. Valahová menend esz, menek, és valahol lakozandol, ott lakozom.* Hibásan élnek tehát e' jövővel, kik azt feltétlen mondatokban használják, p. *Én majd levelet irandok, hát te mit teend esz?* e' helyett: *én majd levelet írok, hát te mit fogsz tenni?*

Mellyek az egyszerű jövő' használatának szabályai?

1) Midőn valamelly cselekvés, szenvedés, vagy állapot bizonyos feltételtől függ, a' feltételt jelentő ige egyszerű jövőbe tétetik, p. *Ha te jövend esz velem, elmegyek utazni. Mihelyest megjobbítandod magadat, legott szeretni fog-*

lak. Valahányszor levelet irandasz, tudósíts minket egészségedről.

2) Az egyszerű jövőnek csak a' feltételező mondatban van helye, és soha sem a' feltételezettben, p. *Ha eljövendesz, szívesen látlak, v. foglak látni, de nem: szívesen látandalak.*

3) A' feltételező egyszerű jövőt jelen idővel is szokás kifejezni, p. *Ha jöttek, lesztek; ha hoztok, esztek* (közö.) *Mihelyest haza érkezel, add tudtomra.*

Mit kell az összetett jövőről tartanunk?

Az összetett jövőnek a' régibb magyar nyelvben alig van némi nyoma, 's helyette rendesen jelen idővel éltek őseink, valamint ma is ritkán hallható a' nép' ajakiról. Azért használatára nézve ez legyen fő szabályunk: összetett jövővel csak feltételetlen mondatokban, és egyedül akkor kell élni, midőn a' jelen idő elég világosan ki nem fejezheti a' jövőt, p. *Atyám házat fog építeni*; mert ha így szólok: *az atyám házat épít*, annyit tesz, hogy jelennen épít. *Mivel fogod az időt töltöni?* mert ez: *mivel töltöd az időt?* a' jelenről szól. Ellenben, mihelyest akár a' beszéd' összefüggéséből, akár bizonyos szókból a' jövő kiviláglik, jelen időbe teszszük az igét, p. *Atyám, ha pénzeit beszédendi, házat épít rajtok. Mivel töltöd holnap az időt?*

Mikor élünk parancsoló móddal?

Parancsoló móddal élünk, midőn egyszerűen kijelentjük, hogy valamit szükségképen akarunk, azaz: kényszerítőleg meghagyjuk, hogy valami történjék, vagy ne történjék, p. *Atyádat, és anyá-*

dat tiszteljed. Ne ölj. Ne orozz. Menjetek dolgotokra. Ne lármázzatok.

Mit jelent a' foglaló mód, és mikor használandó?

A' foglaló mód rokon a' parancsolóval, mennyiben szinte szükségét, azaz: kényszerítést jelent, de bizonyos összeköttetés által. Élünk vele 1) kényszerítést jelentő, 's határozott alaku igék után, mint: *akarom, kívánom, követelem, sürgetem, parancsolom, tiltom, intem* stb, mellyek *hoggy* által, vagy rövid mondatban e' nélkül is köttetnek össze a' következő mondatnál, p. *Akarom, (hoggy) tanulj. Parancsolom, (hoggy) engedelmes légy. Megtiltom, hoggy tudtom nélkül a' házból kilépj.*

2) A' *javaslom, tanácslom, ajánlom, megengedem*, 's rokon értelmű igék után, szinte *hoggy* által összekötve, p. *Nem javaslom, hoggy magad utazzál a' pusztákon. Megengedem, hoggy naponként sétálni menj.*

3) Az okkötő *hoggy* után, mellyet rendesen *azért, a' végett*, azon okból szók előznek meg, p. *Azért intelek, hoggy megjobbítsd magadat. A' végett jöttem, hoggy értekezze veled.*

4) Ezen kötszók után: *akár, bár*, vagy a' velök összetett: *akárki, akármí, akármelly, bárki, bármí, bármelly* névmások után, p. *Akár menjek, akár maradjak, mindegy neki. Nem bánom, akármí mondjon a' világ. Bár tudtad legyen, hoggy jövök, mégsem vártál meg. El kellett mennem, akár akartam legyen, akár nem. Kívánom tudni, mit mivelteél legyen.*

Jegyzet. Némellyek hibásan használják a' foglaló mód' múltját akkor is, midőn semmi kényszerülésnek nincs nyoma a' mondatban, p. *olly rémülést okozott, hogy senki sem mert légyen ellentállani, e' helyett: hogy senki sem mert ellentállani.*

Mit jelent az ohajtó mód, és mikor élünk vele?

Az ohajtó mód valami után vágyást, akarást, igyekezést, kívánságot fejez ki, vagy feltétlenül, p. *Szeretnék tudós ember lenni. Ohajtánék minél több időt veled tölteni;* vagy feltételesen, p. *ha könyveim volnának, mindig olvasnék.* Ohajtó módba tesszük tehát az ígét: 1) midőn vágyást, ohajtást, kívánsást jelentünk általa, p. *Ihatnám, ehetném, alhatnám,* azaz: szeretnék inni, enni, alunni. *Irnék, de nincs papirosom. Futnék, de fáj a' lábam. Már régen meglátogatnálak volna, de nem volt rá időm.*

2) Midőn az ohajtást jelentő *vajha, bárha, bárcsak,* és a' feltételes *ha, bár* stb, szócskák ohajtó értelemben vezérlik a' mondatot, p. *Vajha még egyszer láthatnálak. Ha szeretnél, teljesítenéd kívánságomat. Bár úgy volna, mint mondod. Ha az orvos korábban jött volna, atyám nem halt volna meg.* — De midőn a *ha* szócska valósággal létező időt jelent, 's annyit tesz: *mikor;* és a' *bár* annyit tesz: *jöllehet, noha,* az ohajtó módnak nincs helye, p. *Ha iskolában vagy, tanulj. Ha templomba mégy, imádkozzál. Bár kicsiny vagyok, de azért nem ijedek meg a' magam árnyékától.*

Jegyzet. Mikép lehet a' *volna* szót ritkítani, vagy egészen is elmellőzni, lásd fennebb a' jelen és félmúlt időnél.

S Z Ó R E N D.

Mi a' szórend?

Szórend olly része a' szökötésnek, melly a' mondatban előforduló szók' sorozatát a' mondat' értelméhez képest meghatározza.

Mit kell főleg szem előtt tartanunk a' mondatbeli szók' sorozatára nézve?

A' következőket, u. m.

1) A' határos módu ige a' mondat' sarkalatja.

2) A' mondatban az ige bir legnagyobb nyomosító erővel.

3) Másod rendű nyomosító vagy kapcsoló erővel birnak az: *is, pedig, csak, meg, ugyan*, köt-szók, a' tagadó és tiltó: *nem, ne; sem, se; sem — nem, se — ne*.

4) Figyelemmel kell lennünk a' főnévre 's a' *meg, föl* stb igekötőkre, 's a' sokaságot jelentő nevek-re.

Különösb szabályok.

A) IGE.

Micsoda hatása van az igének a' szórend-re nézve?

Azon mondatokra nézve, hol az igén kívül semmi nyomosító szó, sem igekötő nincsen, következő szabályok állanak:

1) Midőn a' fő súly az igén van, ez rendesen legelől tétetik, 's akkor az utána jövő szó kap némi (mintegy másod rendű) nyomósságot, p. o. *viszen buzát Péter a' vásárra*.

2) Minden egyéb esetekben legnyomatosabb azon szó, melly közvetlen az ige előtt áll. Úgy látszik, hogy az ige' nyomosító ereje némileg még a' többi előtte álló szóra is elterjed, de ezen nyomatosság a' távulság szerint mindinkább kisebbedik. Az illy nyomosított szó ellentét által még jobban kiemeltethetik, p. o. *Péter viszen buzát a' vásárra* (nem Pál). *Buzát viszen Péter a' vásárra* (nem zabot). *A' vásárra viszen Péter buzát* (nem a' malomba).

3) Minden egyéb szó szabadon soroztathatik.

4) Midőn ige nincsen a' mondatban, azt oda kell képzelni, vagy más időbe állítani, 's a' sorozat a' fennebbi szabályok szerint lesz rendezendő, p. o. *Nagy (volt) az árvíz Budán. Az árvíz (volt) nagy Budán. Budán (volt) nagy az árvíz.*

B) IS KÖTSZÓ.

Milly rendet követ az is kötszó?

Az *is*-nek kapcsoló ereje van, melly néha gúnyra, dicsekvésre, kérkedésre megyen át. Mindenkor utána tétetik azon szónak, mellyel iménti tulajdonát közli; ésezt, midőn az *is* egyes mondat' szavait köti, változhatlan szabály, p. o. *visz n is Péter buzát a' vásárra. Péter is viszen buzát a' vásárra. A' vásárra is viszen Péter buzát.*

De az *is* nem csak egyes mondat' szavait köti, hanem két vagy több mondatot is fűz össze, és pedig:

a) Vagy egyes szóknál fogva, 's ekkor közvetlen ezek után áll p. o. *arczodat is látom, szava-*

dat is hallom. A' nap jóknak is világít, gonoszoknak is.

b) Vagy a' mondatot egészben véve köti össze, más mondattal, és ekkor az ige után soroztatik, mint melly a' mondat' sarkalatja, 's mellyet ez okból nyomosítnia kell, p. o. *nem bánom, ha mindenemet kockáztatom is.*

1. *Jegyzet.* Igen sokan vétenek e' szabály ellen, írván: *nem bánom, ha véretem is veszik; e' helyett: ha véretem veszik is;* az előbbi mondatnak csak akkor lehetvén értelme, ha azt akarnám mondani, hogy egyebemen kívül még véretem is elveszik.

Az *is* a' mondat' elején soha sem állhat.

2. *Jegyzet.* Mikor köt az *is* mondatot, mikor csupán egyes szót, legjobban felfoghatják a' tanulók, ha mondatokat magok állítanak össze. Így például: *Péter is elmegy.* Itt tudjuk, hogy az *is* csupán Péterre (egyes szóra) hat, 's marad a' sorozat, ha más mondattal kapcsoljuk is: *Ha Péter is elmegy, magam maradok.* Ellenben ha e' mondatot: *Péter elmegy* — egészben akarom más mondattal kapcsolni az *is* által, az *is* az ige után jó, p. o. *Ha Péter elmegy is, nem baj.*

C) TAGADÓK ÉS TILTÓK:

1) *Nem, ne.*

Milly szórendet követ a' tagadó: nem, 's a' tiltó: ne?

1) A' *nem, ne* szók közvetlen azon szó előtt állanak, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk; és pedig ha az illy szónak jelzője van, a' *nem, ne* szócskák a' jelzöt is megelőzik, 's a' jelzős vagy jelzőtlen szó közvetlen az ige elé jó, p. o. *Nem Péter viszen buzát a' vásárra* (hanem Pál); *nem a' barna Péter viszen buzát a' vásárra. Nem viszi el*

Péter a' buzát a' vásárra; nem elviszi Péter a' buzát a' vásárra (hanem visszahozza).

2) Midőn az ígét magát akarjuk tagadni vagy tiltani, a' *nem*, *ne* közvetlen az ígét előzi meg, p. o. *Péter nem viszen buzát a' vásárra* (viszen? nem viszen?).

3) Ha a' *nem*, *ne* által tagadott szók mellett az ige által valamelly más szót akarunk kiemelni, vagy nyomosítani: az a' *nem*, *ne* kötszók elé tétetik, p. o. *Buzát nem Péter visz a' vásárra*.

4) Az *is*, *pedig*, *csak* kötszók a' *nem*, *ne* mellett, de mindig az ige előtt, illy sorozatban állanak: a) midőn a' tagadott szót a' *nem*, *ne* szókkal *is*, *pedig*, *csak* által akarjuk összekötni, akkor első a' *nem* *ne*, második az *is*, *pedig*, *csak*, harmadik azon szó, v. szók, mellyet v. mellyeket tagadni akarunk, p. o. *Nem is buzát visz a' vásárra Péter; nem pedig buzát visz Péter a' vásárra. Nem is tiszta buzát visz Péter a' vásárra.* b) Midőn az *is*, *pedig*, *csak* más szóra vonatkoznak, nem a' tagadó *nem* *ne* szókra, akkor rendesen az *is*, *pedig*, *csak* által nyomosított szók a' *nem* *ne* tagadókat, ezek pedig azon szót előzik meg, mellyet tagadunk, vagy közvetlen az ígét, ha azt akarjuk tagadni, p. o. *Péter is nem buzát visz a' vásárra. Péter is nem visz, hanem hoz.*

2) *Se m*, *se*.

Milly rendet követ a' se m, *se*?

1) A' *sem*, *se* szók közvetlen azon szó után állanak, mellyet tagadnak vagy tiltanak, de mindig az ige előtt, ha nem közvetlen is, p. o. *Péter bu-*

zát nem viszen a' vásárra. Péter sem viszen buzát a' vásárra.

2) Midőn az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, *a' sem, se*, közvetlen az igét előzi meg, p. o. *sem lát, sem hall.*

3) Midőn *a' sem*-mel egy mondatban *a' van, nincs* fordul elő, melly esetben *a' van, nincs* többnyire alattomban érteik, *a' sem* *a'* tagadott szó elé jő, p. o. *sem keze, sem lába* (nincs); *sem ingem sem gallérom* (van).

4) *A' sem nincs*-et *sincs*-cel lehet felváltani, 's ekkor *a' sincs* *a'* tagadott szó után tétetik, p. o. *sem pénze nincs, sem posztója*, vagy: *pénze sincs, posztója sincs.*

3) *sem — nem, se — ne.*

Milly rendet követnek a' sem — nem, se — ne szók?

Ezen tagadó vagy tiltó szók összekötői két mondatnak, illy sorozatban állanak:

a) Azon szó elé, mellyet tagadni vagy tiltani akarunk, *a' sem*, vagy *se* tétetik; közvetlenül az ige elé pedig *a' nem, ne*, vagy azon szó, mellyet általok tagadunk, p. o. *sem buzát nem viszen Péter a' vásárra, sem zabot; sem buzát nem Péter visz a' vásárra, sem zabot.*

b) Ha az igét akarjuk tagadni vagy tiltani, *a' sem nem*, vagy *se ne* közvetlenül az ige elé jő, p. o. *sem nem viszen Péter buzát a' vásárra, sem nem hoz. Se ne vigyen Péter buzát a' vásárra, se ne hozzon.*

c) Közép igék előtt *a' nem* és *ne* ki is hagyat-

hatik, p. o. *Sem siet, sem késik haragja istennek.*
(Zrínyi)

D) PEDIG, UGYAN, MEG.

Milly rendet követnek a' pedig, ugyan, meg, kötszók?

1) Ezen kötszók közvetlen azon szó után soroztatnak, mellyre vonatkozásuk van 's evvel együtt ha nem közvetlen is, az ige előtt állanak, p. o. *Péter pedig buzát visz a' vásárra.*

2) Midőn a' *pedig* nem szó-, hanem mondatkötő értelemmel bír: rendesen — mint többnyire minden mondatkötők (kötszók, mellyek mondatokat foglalnak össze) legelül áll, p. o. *Pedig buzát visz Péter a' vásárra.*

3) Hasonló esetben az *ugyan* legelül csak akkor állhat, midőn kérdő, dicsekvő vagy gunyoló értelme van 's ekkor rendesen közvetlenül az ige elé jő, p. o. *Ugyan megadták neki. Ugyan hol jár eszed?*

4) A' *meg* ritka esetben fordulhat elő mint mondatkötő; de ekkor szinte legelül áll, p. o. *Meg Péter is visz buzát a' vásárra.*

E) CSAK, CSUPÁN.

Micsoda szórendet követ a' csak, csupán s a' többi rokon értelmű kötszók?

1) A' *csak* kötszó rendesen elébe tétetik azon szónak, mellyre vonatkozik, p. o. *Csak buzát visz Péter a' vásárra; csak Péter, v. csak a' vásárra visz Péter buzát.*

Jegyzet. Egyébiránt a' *csak*, *csupán* 's a' többi rokon értelmű határozók csupán midőn kötszóúl szolgálnak, tartják meg e' rendet, noha az sem oly szigorú mint egyéb nyomosítók, különben midőn határozó értelemmel bírnak, az általános szabályok szerint soroztatnak; midőn pedig mondatkötkül használtatnak, a' mondatkötk' szabályai szerint rendesen elűl állanak.

2) Midőn az igét akarjuk a' *csak* által kitűntetni, a' *csak* közvetlen elötte áll, p. o. *csak visz Péter buzát a' vásárra*, 's ez esetben hátra nem tétethetik.

F) FŐNÉV.

Micsoda hatása van a' főnévnek a' szórendre nézve?

1) A' főnév akár egyedűl áll, akár névelő 's jelző előzik meg, az igéről előadott szabályokat követi, a' névelő- 's jelzőre nézve pedig a' következő sorozatot kívánja:

a) A' névelő mindenkor azon főnévűl használt egyéb név elötte áll, mellyet meghatároz, p. o. *az ember, a' szép*.

b) Ha a' főnév elötte akármi és akármennyi jelző áll is, ezeket a' névelő mind megelőzi, p. o. *a' nagy, bátor, szent király*.

c) A' jelzős főnév, ha az igét közvetlen megelőzi, az igétől nyert nyomatoságát a' jelzőre veszi át, p. o. *a' pesti vásárra viszen Péter buzát* (nem a' györre).

d) A' jelzők nyomosság' kedvéért utána is állhatnak a' főnévnek, p. o. *lovat vettem pedig szepet*, vagy: *lovat szépet vettem*. Ekkor tudniillik egy mondatból kettő alakulván, a' hátra tett jelző

után is oda gondoltatik az ige, u. m. *lovat vettem, pedig szépet* (vettem).

e) Midőn több mellék- vagy számnév, vagy névmás áll jelzőül a' főnév előtt: a' legnyomosabb közvetlen a' főnév elé tétetik, p. o. *a' hét görög bölcs; a' görög hét bölcs*.

f) Midőn a' jelző különböző 's részint ragozott beszédrészekből áll, a' ragozottak a' mellék- vagy számnévi vagy névmási jelzőt mindig megelőzik, 's ez közvetlen a' főnév elé jő, p. o. *a' velünk elvre rézve rokon* (vagy: az elvre nézve velünk rokon) *emberekkel szívesen társalkodunk*.

g) Midőn két főnév, mint birtokos és birtok, szoros viszonyban állanak egymással, az tétetik közvetlen az ige elé, melyet kiemelni akarunk, p. o. *Péternek aratják buzáját* (nem Pálnak). *Buzáját aratják Péternek* (nem zabját).

Rendesen azonban, ha ige nélkül állanak, a' birtokos tétetik előre, p. o. *mindennek barátja; a' tengernek közepette*.

h) Midőn a' jelző rövidített mondatból alakúl, azon rendet kell megtartani, melyet a' mondatrövidítés szab, p. o. *cselédnek, kit már csaláson kaptak, nem igen lehet hűségében bízni*. A' jelző lesz: *csaláson kapott* 's ezt közvetlenül az illető főnév elé tevén, lesz: *csaláson kapott cselédnek hűségében nem igen lehet bízni*.

3) Midőn több főnév ugyanazon tárgyat vagy személyt magyaráz, millyenek például: a' nevek, czímek, tisztségek, mesterségek, foglalkozások, a' sorozat következő: a' vezeté- vagy ha van, nemzetségi előnév legelső helyet foglal; ezek után jő a' keresztnév, ezután a' czímek, mint: báró, gróf,

herczeg, zászlós, legutól áll az: úr, asszony. A' tiszteletnevek az egész sorozatot megelőzik, p. o. *Te-kintetes Aranyfalvi Gazdag János táblabíró ur; Mátyás király, Péter gazda, János mester. A' gróf, báró, herczeg, doctor*, idegen eredetöknél fogva a' sorozatban is idegen szabály szerint rakatnak el többnyire, 's így mondatik: *gróf Nádasdy, báró Perényi, herczeg Esterházy, doctor Szombathy*, a' magyarabb: *Nádasdy gróf, Perényi báró, Esterházy herczeg, Szombathy doctor* helyett; a' *gazda, mester*, rendesen pusztá keresztnév után tételnek: *István gazda, János mester*.

Jegyzet. A' magyarosabb szóhelyezést azért is jobb volna megtartani a' gróf, herczeg stb szókra nézve is, mert így nyelvünk semmit sem vesztené eredeti gazdagságából, azaz: a' kérdéses szók elé- vagy hátrátételével képesek volnánk a' tulajdonneveket kétképen meghatározni, u. m. az egyszerű elnevezés lenne: *Esterházy herczeg, Nádasdy gróf*, valamint: *Mátyás király, László fejedelem*; ha pedig a' herczeg, gróf doctor szók által valakit meg akarnánk különböztetni hasonnevűektől, kik nem herczegek, grófok stb: akkor ezen szókat elül tennők: *a' herczeg Esterházy* (nem a' gróf), *a' doctor Szombathy* (nem az ügyvéd).

G) IGEKÖTŐK.

Milly szórendet követnek az igekötők?

Az igekötők: *fel, le, meg, el, vissza, össze hátra* stb, mint külön szók tekintendők 's közvetlen az ige előtt és azzal, összekapcsolva csak akkor állanak, midőn a' súly rajtok fekszik; elmozdítatnak pedig, mihelyt az ige által más szót akarunk nyomósítani, p. o. *Péter elviszi a' buzát a' vásárra* (el, vagy nem?)

Péter viszi el a' buzát a' vásárra (nem Pál).

Ha azonban az igekötőn némi súlyt akarunk hagyni: az nem az ige után, hanem az ige és a' nyomosított szó elé leszen sorozandó, p. o. *El Péter viszi a' buzát* (vissza Pál hozza).

A' határtalan módu igék' kötőit rendesen a' határos módu ige elé teszszük, p. o. *el kell menni, be kívánok jutni*. Illy esetben az igekötő nyomosítva 's némileg kiemelve van; de ha azt nem akarjuk, akkor együtt maradhat az igével, mellyhez tartozik, p. o. *méltóztatik elutazni?* Itt tudniillik nem azt akarjuk kitudni: *el-e* vagy *vissza?* hanem egyszerűn az utazásról teszünk kérdést.

Ha pedig az igekötős igét együtt 's egészben akarjuk nyomosítani, vagy midőn az a' *nem ne* szók által tagadólag kiemelve van, akkor a' határos módu ige elé jő, p. o. *nem elkobozni kell a' jószágot* (hanem visszaadni); *a' rablók elvenni szokták nem elkérni a' pénzt*.

Melly esetekben elválhatlan az igekötő az igét l?

1) Midőn határos módu 's határozott alakú ige legelül áll a' mondatban, p. o. *Elviszi Péter a' buzát a' vásárra*.

2) Midőn az ige, (mint vonzó) előtt olly tárgyesetragos név (mint vonzott) áll, mellynek jelzője: *minden, mindenik, mindegyik, valamennyi*, p. o. *minden buzát elvisz*, vagy *minden buzáját elviszi Péter a' vásárra*. Hasonló szabály áll, midőn a' határozott alakú igét közvetlenül mindig, *mindenkor* szók előzik meg, p. o. *Mindig elviszi Péter a' buzát a' vásárra*.

3) Midőn a' határos alakú igét, mint vonzót, közvetlenül a' tárgyesetragos név, mint vonzott, *is, meg, pedig, ugyan* kötszók által kapcsoltatva előzi meg, elválhatatlan az igekötő, p. o. *A' buzát is elviszi Péter a' vásárra*

1. *Jegyzet.* a) Midőn a' mondott szók nem közvetlenül előzik meg az igét, az igekötő hátra tételk, p. o. *Minden buzáját a' vásárra viszi el Péter. A' buzát is Péter viszi el a' vásárra.*

b) Midőn a' fönnebb elősorolt mondatokban az ige parancsoló vagy ohajtó módba tételk, az igekötő az általános szabályok szerint a' mondat' értelméhez képest elül is maradhat, hátra is tételhetik, p. o. *Elvigye, v. vigye el Péter a' buzát a' vásárra. Minden buzát elvigyen, vagy vigyen el Péter a' vásárra; a' buzát is elvigye vagy: vigye el Péter a' vásárra.*

2. *Jegyzet.* A' *mind, mindnyájn, mindig, mindenkor* más igék előtt is hatással vannak az igekötőre, melly rendesen elválasztatlanul marad az ige előtt, p. o. *Mindig megfürdöm, mikor melegem van.* Azonban ez nem biztos szabály minden mondatokra nézve; mert így is szólhatunk: *mindig kerül ki annyi, a' mennyi kell. Az okos házi gazda mindig fogad be annyi lakót, mennyi házába fér.*

Ez esetben tehát az általános szabály 's némileg a' szokás igazítanak el.

4) Midőn az ige által különösen az igekötőt akarjuk kiemelni, megmarad az ige előtt, p. o. *a' házat megveszi-e?* (meg-e? nem-e?) Mi egészen más mint ha a' *házat* akarván kiemelni, így szólunk: *a' házat veszi-e meg?*

Melly esetekben kell az igekötőt okvetetlen hátra tenni?

1) Midőn az ige előtt *nem ne, sem se, sem nem, se ne* által tagadott szók állanak, p. o. *Nem*

Péter viszi el a' buzát a' vásárra. Péter sem nem viszi el a' buzát a' vásárra, sem nem hozza vissza; Péter sem viszi el a' buzát a' vásárra.

Jegyzet. a) Midőn a' *nem ne* előzik meg az igét, az igekötő az általános szabályok szerint elválasztatik az igétől 's kétképen helyeztethetik el, *u. m.* vagy a' *nem ne* elé, vagy az ige után, *p. o.* *El nem viszi v. nem viszi el Péter a' buzát.* De ha a' *nem ne* által az igekötőt akarjuk tagadni, akkor az igekötőnek közvetlen a' tagadó *nem ne* után kell tétetnie, *p. o.* *nem elviszi, hanem vissza hozza Péter a' buzát.*

b) Midőn a' *sem se* közvetlenül az igekötőre vonatkozik, akkor az a' *sem se* elé jó, *p. o.* *Meg sem fogom a' kalapom' szélét.* (népdal)

2) A' *csak, csupán* által nyomosított tárgyesetragos nevek mint vonzottak hasonló hatással vannak az igekötőre midőn az ige, mellytől vonzatnak, határozott alaku 's közvetlenül utánok áll, *p. o.* *Csak a' buzát viszi el Péter a' vásárra.*

Jegyzet. Midőn a' *csak, csupán* határozó vagy mondatkötő értelemben használtatik, a' fönnbbi szabály nem alkalmazható.

3) Okvetetlen hátra tétetik az igekötő, valányszor az ige által más szónak akarunk különös nyomatosságot adni, *p. o.* *a' buzát viszi el Péter a' vásárra* (nem az árpát).

4) Okvetlen az ige után kell tenni az igekötőt, midőn az igét: *miért, honnan, mikor* stb, kérdő határozók előzik meg, *p. o.* *mikor mentek el a' hadak? Miért nem jössz el a' gyűlésbe? Honnan verték ki az ellenséget?*

Micsoda szabályok vannak némelly egyes, különösen kötszókra nézve?

1) A' *ha, mintha, mikor, mihelyt, mivel, mint-*

hogy, miután, ámbár stb, mondatkötők, vagyis olly kötszők, mellyekkel mondatokat kapcsolunk, rendesen legelől állanak a' mondatban, p. o. *Ha* valamihez fogsz, szívvel lélekkel rajta légy.

Jegyzet. Némellyek a' mondatkötők közül eltérnek e' szabálytól, u. m. a' *bár* hátra, sőt az ige után is tétethetik, p. o. *mondja bár*; a' *ha* szinte hátrább tehető, de az ige után nem, mire nem utánzandó példa van Kazinczynál: a' *padon egérke ment ha végig*. Helyesebb volna: *végig ha ment egérke a' padon*.

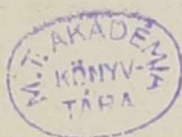
2) A' kérdő-e kötjellel kapcsolatik azon szó' végéhez, mellyel kérdeni akarunk, p. o. *irtál-e?* *szabad-e?*

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
BÉVEZETÉS	3
SZÓKÖTÉS	4
ELSŐ RÉSZ. Szóegyeztetés	6
Nevek' egyeztetése	9
Névmások' egyeztetése	12
Igék' egyeztetése	19
MÁSODIK RÉSZ. Szóvonzat	22
Nevek' vonzata	24
Névelő	29
Névragok	33
Birtokos: <i>é</i>	35
A <i>nek, nak</i> ragról	—
Birtokvonzó: <i>nek, nak</i>	36
Tulajdonító: <i>nek, nak</i>	41
Tárgyeset: <i>at, ot, et, ét, öt, t</i>	43
Okadó: <i>ért</i>	44
Segítő: <i>val, vel</i>	45
Fordító: <i>vá, vé</i>	49
Mutató: <i>ül, ül.</i>	50
Helyragok	52
Beható: <i>be, ba.</i>	54
Marasztaló: <i>ben, ban</i>	55
Kiható: <i>ból, ből</i>	58
Közelítő: <i>hoz, héz, höz</i>	60
Állapító: <i>on, en, ön</i>	62
Felható: <i>ra, re</i>	64
Leható: <i>ról, ről</i>	68
Távolító: <i>tól, től</i>	69
Vesztogló: <i>nál, nél</i>	71

Hasonlító: <i>kép, képen</i> ; időrag: <i>kor</i> ; osztó: <i>anként</i> ; tömegeszítő: <i>astúl</i>	73
Névutók' vonzata	77
Több vonzat	78
Igekötők' vonzata	81
Határozók' vonzata	82
Köt- és indulatszók' vonzata	83
Az igék egymás közti vonzata	84
Igenevek' vonzata	85
Cselekvő igék' vonzata	87
Az igék' mód- és időbeli vonzata	91
SZÓREND	98

Különösb szabályok.

A) Ige	98
B) <i>Is</i> kötszó	99
C) Tagadók és tiltók	100
D) <i>Pedig, ugyan, meg</i>	103
E) <i>Csak, csupán</i>	—
F) Főnév	104
G) Igekötők	106

